ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

Бошланғич таълим услубияти кафедраси

Турдиева Матлубанинг

5141600-БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ВА СПОРТ-ТАРБИЯВИЙ ИШ ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ БЎЙИЧА БАКАЛАВР ДАРАЖАСИНИ ОЛИШ УЧУН «3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ» МАВЗУСИДАГИ БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Илмий раҳбар: доц. Холматов П.Қ.

ГУЛИСТОН – 2010

М У Н Д А Р И Ж А

Кириш……………….……………………………………………………….........

I-боб. 3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИ такомиллаштиришнинг назарий методологик асослари.....................

1.1. 3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ жараёни тадқиқот объекти сифатида

1.2. 3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАКЛАРНИНГ шакллари……..……..…………..

II-боб. 3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИ шарт –шароитлари ....

2.1. 3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ

2.2. Тажриба-синов ишларини ўтказишнинг ташкилий асосилари ва методикаси ……………………………………………… ......

Умумий хулосалар. ………………………………………………………........

Фойдаланилган адабиетлар рўйхати .…………………………………… ......

Иловалар. ……………………………………………………………….......

К И Р И Ш

Мавзусининг долзарблиги. Шахс ижодкорлик сифатларини таркиб топтириш ҳамда ривожлантиришда педагогик-психологик жиҳатдан улкан имкониятлар мавжуд бўлиб, унинг рўёбга чиқишида назарий изланишлар ва амалий фаолиятни тўғри ташкил этиш ҳал қилувчи аҳамият ижодкорлик этади. Бу борада 3-4 синф меҳнат таълими бўйича тўгарак машғулотларида ўқувчиларни ижодкорлик фаолиятини ривожлантириш уни ташкил этиш кўп қирралилиги ҳамда мураккаб комплекс тузилмага эгалиги билан ўзига хос ўрин тутади.

Педагогик кузатишлардан маълумки, ўқувчиларнинг ижодкорлик фаолиятини ташкил этишда муайян қийинчиликларга дуч келадилар. Шу маънода, ўқувчилар ижодкорлик фаолиятига раҳбарлик қилишга тайёрлаш долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Ўқувчиларни меҳнатга муҳаббат руҳида тарбиялаш, уларнинг маънавияти ва ижодкорликий маданиятини бойитиш кўп жиҳатдан ўқитувчида шаклланган ижодкорликий ижодкорлик сифатларига боғлиқ. Ҳар қандай ижодкорликка, айниқса, ижодкорликий йўналишдаги ижодкорликка раҳбарлик қилиш ўқитувчидан мукаммал ижодкорликий билим ва малакаларни талаб этади.

Ўқувчиларни ижодкорлик фаолиятига тайёрлаш учун, энг аввало, унинг мақсадларини белгилаб олиш зарур. Ушбу стратегик тизим ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади:

– доимо ўқувчилар эътиборини масалани ҳал қилишда кулланилган усулнинг универсаллиги, ҳаммабоплигига қаратиш. Бунинг натижасида ўқувчилар машғулотларда маълум вазиятга нисбатан кулланилган методни янги ҳодисаларга татбиқ қилиб, янги қонуният ва ечимларни излашга одатланадилар;

- ўқувчиларни ижодкорлик методларига ўргатишни дарс мақсади сифатида эмас, балки дарсда куйилган вазифани янада самарали ҳал қилишга

қаратилган янги йўл, имконият сифатида қарилиши тақозо этилади. Муаммо ечимини топишга қаратилган вазифалар ўрганилаётган тизим таркиби ва ундаги жараёнларни таҳлил қилишни кўзда тутади. Шу сабабли масалани ҳал этишдан кутилган мақсадни ва уни амалга оширишдаги вазифаларнинг тўғри белгиланиши муаммони дарҳол ҳал этишга қаратилган интилишлардан кўра кўпроқ наф келтиради;

- ўқувчилар ўзлари мустақил хулоса чиқариб топадиган янги ғоялар ижодкорлик дарсларинининг асосий «маҳсули» ҳисобланади. Бироқ, фақатгина масаланинг янги ечимини топиш ижодкорлик фаолиятининг сўнгги босқичи бўлиб қолмаслиги керак. Ўқувчилар ўз ғояларини «охирига етказиш»ни ўрганишлари, яъни янги ечимни синаб кўриш, асослаш ва тадбиқ қилишга оид маълум кўникмаларни эгаллашлари ижодкорликни «хаёллар» даражасидан амалий босқичга кўтариш зарур асосни юзага келтиради. Мазкур мулоҳазанинг яна бир аҳамиятли жиҳати шундаки, у ўқувчиларнинг бўлажак ижодкорликий фаолиятида юқори фаоллик даражасини таъминлашга ва пировардида турли фан соҳаларида чуқур илмий тадқиқотларни амалга оширувчи бўлажак олимларни тарбиялашга замин тайёрлайди;

- ижодкорликни йўлга куйишнинг муҳим жиҳати – ахборотларни йиғиш, таҳлил ва талқин қилиш билан боғлиқ бўлиб, бусиз ҳар қандай ижодкорлик методи ўз аҳамиятини йўқотади. Ўқувчиларда ахборотлар билан ишлашга оид дастлабки кўникмаларни шакллантиришда уларни ўз қизиқишларига ўқитувчи Интернет материаллари, фотосуратлар, илмий ва оммабоп мақолалар ва ҳ.к.ларни йиғиш, саралаш ва тизимга келтириш ишларига жалб методларидан кенг фойдаланиш мумкин;

- таълим муассасаларида ўтказиладиган машғулотларининг жуда муҳим, қамрови жиҳатидан дарс ва дарсдан ташқари машғулотлардан ҳам ташқарига чиқадиган масала - шахс ижодкорлик сифатларини тарбиялашдан иборатдир. Одатда буюк олим ва ихтирочилар тўғрисида сўз юритилганда ўқувчилар «Улуғ алломаларгина шу қадар юксак ютуқларни кулга

киритганлар, бизлар бўлсак оддий одамлармиз», - деб ўзларини уринтиришдан сақламоқчи бўладилар. Бу тушунчани енгишнинг муҳим йўналишларидан бири турли ҳаёт йўлига эга бўлган таниқли ижодкор шахслар биографияси билан ўқувчиларни яқиндан таништириб бориш боғлиқ бўлиб, бунда сўз юритилаётган шахс ҳаётининг барча жабҳалари рўй-рост баён қилиниши лозим бўлади. Мазкур методнинг асосида илм-фандаги юксак ютуқларга унга интилган ҳар шахс эришиши мумкинлиги тўғрисидаги ғояни ўқувчилар онгига сингдириш талаби ётади.

Жумладан, бошланғич синфларда ўтиладиган фанлардан тасвирий санъат, математика, меҳнати таълими, атрофимиздаги олам, йўл ҳаракати қоидалари каби фанлардаги чизма, ўзаро алмашунувчанлик техникавий ўлчашлар, конструкцион материаллар технологияси, машина деталлари, техника тараққиётининг истиқболлари, каби фанларни ўқитишда ўқувчилар ижодкорлик фаолиятини амалга ошириш билан боғлиқ ўқув топшириқларидан кенг фойдаланиш мумкин.

Бизни қуршаб турган предметлар оламининг моҳиятини билиб олишдан иборат мураккаб илмни ўзлаштириш айнан мактаб партасидан бошланмоғи лозим. Шунинг учун ҳам “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” да ёш авлодга таълим бериш ва уларни тарбиялашни яхшилаш масалаларига катта эътибор берилганлиги бежиз эмас.

Ўзбекистоннинг сиёсий, иқтисодий, маънавий йўналишларини шакллантиришда ва демократик, инсонпарварлик жамиятини қуришда халқ таълими тизимини такомиллаштириш, айниқса, бошланғич таълимни юқори даражага кўтариш муҳим аҳамият ижодкорлик этади.

Меҳнат тарбияси тўғрисида қомусий мутафаккирларимиз Ибн Сино, Фаробий, Нақшбандий, Кайковус, А.Навоий, Термизий каби алломаларимиз ўз асарларида меҳнат тарбиясини улуғлаб, ёшларни меҳнат қилишга, меҳнатнинг инсон фаолиятида ўрни ҳақида фикр билдиришган.

Республикамизда меҳнат таълими унинг тараққиётига кўпгина олимлар А.Варобьев, Н.Шодиев, Э.Чориев, Н.Нишоналиев, О.М.Маъзумов,

Р.Мавлонова, О.Магдиев, К.Давлатов, У. Толиповларнинг дарслик ва методик қўлланмалари чоп этилган.

Бошлангич таълим йуналишида Мавлонова Р,Эгамов Х,Перевертен Г,Санакулов Х,Шмулевич Г. ва бошқаларнинг дарсликлар, қўлланмалар мавжуд лекин тажрибадан маълумки кўпгина ўқитувчилар айнан ўқувчиларга меҳнат тарбияси оид синфдан ташқари машғулотлар сирасига кирган тўгаракларни ташкил қилишга оид кам.

Ушбу вазифаларни амалга оширишнинг илмий-назарий асослари етарлича ишлаб чиқилмаган.

Мазкур юзага келган муаммоларни ҳал қилишда умумтаълим мактабларида амалга оширишнинг махсус методларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамият ижодкорлик этади.

Амалга оширилган тадқиқотларда умумтаълим жараёнида ўқувчиларни тўгарак машғулотларга тайёргарлигини илмий асослаш муаммоси ўз ечимини етарли даражада топмаганлигини эътиборга олиб, биз тадқиқотимиз мавзусини «**3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ**» деб номладик.

***Тадқиқот ишининг мақсади*:** **3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ** мазмунини, шарт-шароитларини аниқлаш.

Тадқиқот объекти: **3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ** жараёни.

Тадқиқот предмети **3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ** мазмуни.

Тадқиқотнинг вазифалари :

1. **3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ**

ўрни ва аҳамияти, уларни ташкил қилишнинг ҳозирги аҳволини таҳлил қилиш.

2. 3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ мазмуни ва шаклларига куйиладиган замонавий талабларни белгилаш.

3. Педагогик тажриба-синов ишлари ёрдамида ўқувчиларни ижодкорлик-ҳунарга йўналтиришнинг самарадорлик даражасини аниқлаш ва уларнинг янги педагогик технология тизимини ишлаб чиқиш.

Тадқиқот методлари: илмий-назарий, педагогик-психологик, методик адабиётларни ўрганиш; ўқувчиларни тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг илғор тажрибаларни ўрганиш кузатиш, қиёслаш, умумлаштириш, суҳбат, анкета, тест, ўзлаштиришни назорат қилишнинг рейтинг тизими; педагогик тажриба-синов; таҳлил қилиш ва умумлаштириш.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги.

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг мазмуни ,унинг ўрни ва аҳамияти аниқланди.

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг мазмуни ёритиб берилди.

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришга оид режалари тавсия этилди.

Тадқиқот ишининг назарий аҳамияти:

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг мазмуни такомиллаштириш методикасининг илмий асосланганлиги;

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг мақсад ва вазифалари мазмун, метод, шакллари асослаб берилганлиги;

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг омиллари асосланганлиги; ўз ифодасини топган.

Тадқиқот ишининг амалий аҳамияти:

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг ўрни ва аҳамияти белгилаб берилганлиги;

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг шаклллариишлаб чиқилганлиги.

- Бошланғич синф меҳнат таълими машғулотлар мазмунини замонавий таълим методлари билан бойитиш имкониятини берувчи ўқув режалари ишлаб чиқилганлиги;

БМИ нинг таркибий тузилиши. БМИ кириш, икки боб, 4та параграф умумий хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ҳамда иловалардан иборат бўлиб, умумий ҳажми бетни ташкил этади.

I-боб. **3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИ** такомиллаштиришнинг назарий методологик асослари.

3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ жараёни тадқиқот объекти сифатида.

«Таълим тўғрисида» ги қонун ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг асосий мақсади таълим тизимини Жаҳон талаблари даражасида ислоҳ қилишдан иборат бўлиб, бунда амалга оширилиши лозим бўлган асосий йўналишлардан бири ўқувчилар ижодкорликий тайёргарлигини такомиллаштиришдан иборат. Мамлакатимизда изчил равишда амалга оширилаётган кадрлар тайёрлаш миллий моделининг асосий ғояси баркамол ижодкорлик эгасини тарбиялашдан иборатдир. Ислоҳотлар натижаси сифатида шакллантириладиган баркамол шахснинг мустақил ва ижодий фикрлаш сифатларини тарбиялаш умумий ўрта таълим муассасаларининг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади. Бу борада ўқувчиларнинг дарсдан ташқари машғулотларини самарали ташкил қилиш алоҳида аҳамият ижодкорлик этади. Ҳар тамонлама етук, баркамол авлодни етиштиришда меҳнат тарбиясининг ўрни беқиёсдир. Инсоннинг кундалик турмуш тарзи меҳнат ва фаолияти билан боғлиқдир.Шу сабабли меҳнат бутун моддий ва маънавий бойликларнингижтимоий тараққиётининг негизидир.Меҳнат тарбияси шахсни ҳар тамонлама ривожлантиришнинг ажралмас ҳисмидир. Шунингдек, боланинг ҳар томонлама шакллантириш воситаси, унинг шахс

сифатда улғайиш омили хамдир. Мунтазам қилинган меҳнат жараёнидаги бола ўз ақлини, иродасини, хиссиётини, характерини ривожлантириши мумкун.

Болаларни меҳнатни севиш руҳида тарбиялаш-бутун инсониятни тарбиялаш демакдир. Шу боисдан ёш авлодни меҳнатга тўғри муносабатда бўлиш руҳида тарбиялаш барча таълим-тарбия муассасалари фаолиятининг асосий негизи бўлиб қолмоқда. Ўқувчиларнинг якка хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, ўқитиш ва тарбиялаш методикасининг узлуксиз ва бетўхтов такомиллаштириб борилишини талаб қилади. Ўз ишида муваффақиятларга эришиш учун ўқитувчи ўз меҳнати натижаларини чуқур таҳлил қилиб бориши, ўқувчиларнинг ютуқлари ва муваффақиятсизликларига аниқ муносабат билдириши, ютуқнинг ҳам, муваффақиятсизликнинг ҳам сабабларини аниқлаши, тегишли хулосалар чиқариши ва шу асосида ўз фаолиятига тузатишлар киритиши зарур. Бу фикрни илғор ўқитувчиларнинг, мактаб жамоаларининг иш тажрибаси тасдиқлайди. Шу сабабли ўқиш давридаёқ бўлғуси ўқитувчи ўзини тадқиқот ишларига тайёрлаб бериши керак. Бундай ишлаш кўникмалари илмий тўгаракларда шаклланади.

Меҳнат таълими тўгарагида ишлашга шу номдаги ўқув курсини ўрганиш билан бир вақтда киришиш мумкин. Тўгаракнинг ҳар бир аъзоси учун тадқиқот мавзусини танлайди ва муаммонинг аҳволи билан танишиш бу соҳада қандай тадқиқотлар ўтказилганини билиб олиш учун ишни шу соҳага оид адабиётларни ўрганишдан бошлайди. Адабиёт билан танишиб чиқиш, реферат ёзиш ва маърузага тайёрланиши билан тугалланади. Маърузада тадқиқот мавзуси очиб берилади, унинг долзарблиги асослаб берилади. Тадқиқот тўгаракда муҳокама қилинганидан сўнг унинг вазифалари узил–кесил таърифлаб берилади, сўнгра ишнинг иккинчи босқичи–тадқиқотнинг ўзи бошланади. Бунинг учун педагогик амалиёт даврида энг қулай шароит юзага келади, чунки тадқиқотчи ўз ўқувчиларини яхши билади, уларга якка тарзда ёндашиш мумкин.

Дарсликларда педагогик тадқиқот методлари (кузатув, эксперимент, илғор педагогик тажрибани умумлаштириш ва ҳакозо) илгари очиб берилган. Тадқиқот методи унинг вазифалари ва мазмунига қараб танланади. Тадқиқот методидан ташқари, тадқиқот методикасини, яъни тадқиқот давомида маълумотларни олиш усулини ҳам аниқлаш жуда муҳимдир.

Тажрибада тадқиқотнинг турли–туман объектив методикалари учрайди. Улар уч гуруҳга бирлаштирилади:

1. Меҳнат ҳаракатларининг натижали характеристикаларини (буюмнинг ясалиш аниқлиги, сарфланган вақт, меҳнат, унумдорлиги ва ҳакозо) ўрганиш.
2. Меҳнат ҳаракатлари параметрларини ўрганиш (уларнинг мукаммалик даражаси, ишловчининг асбоб, станок ва ҳакозолар билан ўзаро таъсири белгиланади). Ушбу гуруҳ методикалари биомеханик методикалар деб аталади.
3. Меҳнат тўгарак таъсирида ўқувчилар организмида юз берадиган психофизиологик жараёнларнинг боришини ўрганиш.

Меҳнат тўгарак таълимини тадқиқ қилиш жараёнида ҳар хил объектив методикаларни куллашга қулай шароитлар яратилишини кўрсатиш учун мисоллар келтирамиз.

Бу мисоллар меҳнат ва тўгарак аъзоларига ўз ишининг режасини ишлаб чиқишда ёрдам бериши мумкин.

Хозирги вақтда техник меҳнат дарсларида ва тўгарак машғулотларида амалий меҳнат ўқувчиларининг кўникмаларини шакллантиришнинг жараён предмет тузилишиси қабул қилинган. Лекин кўпчилик ўқитувчилар яна жараён мажмуа тузилишига қайтиш тарафдоридирлар.

Кузатувларнинг кўрсатишича, тўққиз йиллик мактабда жараён мажмуа тузилиши бўйича ишлаганда ўқувчиларнинг унумли меҳнатга кушилиши қийинлашади. Гап шундаки, кўпгина буюмларни тайёрлаш учун битта эмас, иккита, учта ва бундан кўп жараённи бажаришга тўғри келади. Шу сабабли жараён мажмуа тузилиши бўйича ишлаш учун бир тўла бир нечта буюм

тайёрлаши керак бўлади. Бу буюмлар шундай ҳисоб билан танланадики, у ёки бу жараённи бажаришга ажратилган вақтнинг йиғиндиси дастурда кўзда тутилганидан ошиб кетмайдиган бўлсин. Бундан ташқари, тегишли бўлим ўрганиб бўлинганидан кейингина (бу эса ярим йил давом этиш мумкин) ўқувчилар ўз меҳнати натижаларини кўра оладилар. Ваҳоланки, бу ёшдаги ўқувчиларни натижаси тезроқ билинадиган меҳнат кўпроқ қизиқтириши маълум.

Буларнинг ҳаммаси пировардида шунга олиб келадики, ўқитувчилар ва тўгарак раҳбарлари ҳақиқатда жараён–мажмуа тузилиши бўйича эмас, балки жараён–предмет тузилишисига яқинлашадиган тузилиши бўйича ишлайдилар. Бунда меҳнат объектлари шундай танланадики, кейинги буюмни тайёрлаш тобора мураккаблашиб борадиган, дастурда кўзда тутилган кушимча жараёнларни ўз ичига олади.

Меҳнат таълимида ҳисм ва бир бутун тушунчаларини англашга уч хил асосий ёндашиш тарихан юзага келган. Биринчисида бир бутун сифат билан ўқувчилар тайёрлаши зарур бўлган объектлар йиғиндиси, ҳисм сифатида эса битта объект қабул қилинади. Бундай ёндашиши предмет тузилишисида классик тарзда мужассамланади.

Иккинчи хил ёндашишда бутун сифатида ўқув дастурига кирган жараёнлар йиғиндиси, ҳисм сифатида битта меҳнат жараёнси қабул қилинади. У жараён тузилишида ёрқин ифодасини топди, бу тузилишида ўқиш жараёнида буюмлар тайёрлаш вазифаси умуман куйилмаган.

Учинчи хил ёндашиш аввалги иккитасини бирлаштиради. Бунда ўқувчиларни меҳнат жараёнларини бажариш билан таништириб, муайян буюмлар тайёрлашга уларни кўп ёки кам даражада жалб қилиш вазифаси куйилади (жараён предмет, жараён мажмуа тузилишилари, ЦИТ тузилишиси).

Жараён предмет тузилишиси бўйича ишлашда ўқувчилар аввал бошиданоқ унумли меҳнатга кушиладилар. Шу туфайли уларнинг активлиги ва ўқув фаолиятига қизиқиши ортиб боради. Бу ҳол меҳнат укувларининг

шаклланишига ижобий таъсир кўрсатишини ва жараён мажмуа тузилишиникидан кам бўлмаслигини кутиш мумкин.

Тадқиқот учун назорат ва тажриба-синов синфлар танланади. Тажриба-синов синфларда ўқитиш жараён предмет тузилишиси бўйича, контрол синфларда эса жараён мажмуа тузилиши бўйича олиб борилади. Бунда назорат гуруҳлар ўқувчилари учун ўқитиш мазмунининг икки вариантда ишлаб чиқилди. Иккала вариантда ҳам назорат синфларда ўқувчилар меҳнат жараёнларини кўзда тутилганидек, алоҳида ўрганишди. Бироқ биринчи вариантда ўқувчилар ўқув машқларини бажариш жараёнида ўрганишади. Кейинги ҳолда ҳар бир ўқувчига бир неча буюмни тайёрлаш топшириғи берилди. Бу буюмлар шундай ҳисоб билан танланган эдики, ҳар бир меҳнат жараёнсини бажариш учун зарур бўлган жами вақт программада талаб этилганига мос келар эди. Ўқиш тугаллангач, назорат ва тажриба-синов синфлар ўқувчиларига бир хил мазмундаги назорат топшириғи берилди.

Жараён предмет тузилишисини куллаш шаклланган амалий меҳнат ўқувлари даражаси, ўқучиларнинг машғулотларга қизиқиши пасайишига олиб келмаслиги, уларнинг активлиги эса ортиб борганлиги сабабли бу тузилишини дарсларда куллашга тавсия қилиш мумкин.

Меҳнат фаолияти боланинг теварак-атрофидаги муҳитини, реал буюмларни англаб, билиб олишнинг мустаҳкам воситаси бўлиб, унга назарий билимларни қўлланишга имкониятини яратиб беради, унинг онгини ҳиссий тасаввурлар билан бойитиш.

Жумладан, меҳнатнинг ижтимоий ахлоқий аҳамиятига эътибор бериш, меҳнат ўқувчининг ёши, ҳаёт тажрибаси ва имкониятларига мос бўлиши, маеҳнат фаолиятлари ижодий ҳаракатда бўлиши, ўз вақтида тури ижодкорликлар ҳақида ма’лумотлар бериб борилиши, меҳнат ақллари билан доимо суҳбат ва учрашувлар ташкил қилиш кабилар. Умуман олганда, меҳнат тарбияси ижтимоий тарбиянинг таркибий ҳисмидир. Меҳнат тарбиясининг бош ғояси шахсда маеҳнат фаолиятини ташкил этиш, кўникма ва малакаларини ҳосил қилиш, ижтимоий меҳнатни қадрлаш, меҳнатсеварлик

хислатини тарбиялаш саналади. Инсоният томонидан яратилган барча моддий ва маънавий бойликлар, ижтимоий тараққиёт асосида, меҳнат фаолияти натижасидир. Жамиятда ташкил этиладиган меҳнат тарбияси ёш авлодни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялаш, уларнинг ватан равнақи, эл юрт фаровонлиги йўлида меҳнат қилиш, ривожланган демократик ва ҳуқуқий давлатни барпо этиш жараёнида фаол иштирок этишга бўлган қизиқишини уйғотиш, ягона мақсад йўлида ҳаракат қилишга тайёрлашдан иборат жараённи ўз ичига олади.

Шарқнинг этўқ мутафаккирлари меҳнатнинг шахс камолоти, шунингдек, жамият ривожидаги рўлига юксак баҳо беришган. Зеро, меҳнат инсоннинг ҳам руҳан камолатга этишини таъминлайди.

Инсон ўз меҳнати билан моддий ва маънавий бойликларни яратиб берар экан, айни вақтда унинг ўзи ҳам шахс сифатида шаклланиб боради, чунки инсон аксарияти ҳолларда ўз меҳнат фаолияти билан ижтимоий муносабатлар субъекти (иштирокчиси)га айланади. Шу боис инсонни ёшлигиданоқ меҳнат фаолиятига жалб этиш мақсадга мувофиқдир.

Ижтимоий тарбияни ташкил этиш жараёнида меҳнат тарбияси ўқувчиларни руҳий ва амалий жиҳатдан меҳнат фаолиятини йўлга куйишга йўналтирилганлиги билан ўзига хос ўрин тутади.

Ижтимоий жамиятнинг умумий ва иқтисодий ривожланиши замонавий босқичда бунёд этувчи, яратувчи ҳамда ишлаб чиқарувчи шахсга нисбатан юксак талабларни куймоқда, чунончи, меҳнатга нисбатан муҳим ижтимоий бурч сифатида ёндашиш; ҳар қандай меҳнат фаолиятига нисбатан виждонан муносабатда болиш; меҳнат ва унинг маҳсулини қадрлаш; меҳнатни ташкил этишга жамоа усулида ёндашиш; доимий равишда ташаббуслар билан чиқиш; меҳнатни фаол, иждий ташкил этиш; ақлий ва жисмоний қувватга таянган ҳолда меҳнат қилиш иштиёқининг ички эҳтиёжига айланиши; меҳнатни илмий ташкил этиш; меҳнатга нисбатан асосий ҳаётий зарурат сифатида муносабатда бўлиш.

Меҳнатга, меҳнат қилишга руҳий таёргарлик қуйидаги вазифаларни ҳал этади:

а) меҳнатнинг мақсад ва вазифаларни англаш;

б) меҳнат фаолиятини ташкил этиш рагбатини қарор топдириш;

в) меҳнатни ташкил этиш кўникма ва малакаларини шакллантириш.

Таълим муассасаларида меҳнат таълими ва тарбиясини олиб бориш махсус дасур асосида амалга оширилади. Меҳнат таълими дасури намунавий хусусиятга эга. Унда мактаб, ўқитувчи ва ўқувчилар меҳнат фаолиятини баҳолаш бўйича таълим ва тарбия натижаларига нисбатан давлатнинг минимум (енг қуйи) талаблари акс этади.

Меҳнат тарбияси жароёнида бу борадаги билим, кўникма ва малакалрга эга бўлиш мақсаднинг ўзи ва педагогик фаолиятнинг якуний маҳсули эмас, балки энг муҳим инсоний лаёқат-меҳнат қилиш лаёқатини ривожлантириш учун восита ҳисобланади. Шу боис бугунги куннинг талаби меҳнат таълимини ташкил этишда репродўқтив методлар ролини камайтириб, юксак даражадаги мантиқий фикрлаш ҳамда яратувчилик асосини ҳосил қилувчи фаол тадқиқот методларидан фойдаланинҳ ҳисобланади.

Меҳнат таълими ва тарбиясини ташқилий шаклларини ўқитувчилар ўқувчиларнинг ёш, психологик хусусиятлари ҳамда маҳаллий шарт-шароитлардан келиб чиққан ҳолда танлаш. Меҳнат тарбиясини йўлга куйишда шундай шакл ва методлардан фойдаланиш лозимки, натижада меҳнат инсоннинг энг севимли машгъулотига айлансин, шахс меҳнат таълим ва тарбияси юқори ўрингга куйилиши лозим, оқибатда шахс кулга киритилган меҳнат муваффақиятидан қувониш, ўз қадр қимматини англаш ҳамда ўз меҳнатдан ғурурланиши тўғриси қарор топсин.

Меҳнат тарбиясига нисбатан янгича ёндашиш ўқувчилар тамонидан эгалланган билимларни амолиятда куллай олишларини таъминлашга олиб келади. Бугунги кунда меҳнат тарбиясининг таркибий тузилмаси ҳам ўзгармоқда, у ўзида тахника ва тахнологияларни тушуниш (тасаввур қилиш), амалий вазифаларни ҳал этиш кўникмаси ҳамда ҳолатларини ифода этади.

Меҳнат тарбиясини самарали ташкил этишда синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар муҳим ўрин тутади. Мазкур тадбирлар шахс учун ҳам, жамият учун ҳам фойдали бўлиб, шахсни йўналтирувчи хусусиятга эгадир.

Меҳнат таълими ва тарбиясиниг мақсади ўқув ишларида меҳнатга нисбатан онгли муносбатни шакллантиришдан иборатдир.

Мазкур мақсадни амалга оширишда бир қатор вазифаларни ҳал этиш талаб қилинади. Меҳнат тарбиясининг ташкил этишда ҳал этувчи вазифалар кўп қиррали бўлиб, у ўқувчиларнинг меҳнат фаолиятига амалий ва ахлоқий таёргарликнинг барча томонларини қамраб олади. Меҳнат таълими ва тарбиясини ташкил этишда қуйдаги вазифалар амалгам оширилади;

1. Меҳнатнинг моҳиятини англатиш орқали ўқувчиларга меҳнатнинг шахс камолоти ва жамият тараққиётидаги ролини яратиб бериш;
2. Инсон меҳнати ҳамда меҳнат махсули бўлган моддий ва маънавий неъматларини қадирлаш, асраб-авайлашга ўргатиш;
3. Меҳнат қилишга нисбатан рағъбати, шунингдек, муҳаббатни уйғотиш;
4. Ўқувчиларнинг меҳнатга ижтимоий бурч сифатида ёндашувларини юзага келтириш;
5. Меҳнат фаолиятини ташкил этишга онгли равишда, виждонан ёндашишни одатлантириш;
6. Меҳнат фаолиятини жамоа асосида ташкил этиш;
7. Меҳнатга хоётий зарурат, инсон фаолиятининг асоси сифатида муносабатда бўлиш;
8. Меҳнатни илмий асосда ташкил этиш борасида меҳнат кўникмаси ва малакаларини шакллантиришни юзага келтириш;
9. Ўқувчиларда меҳнатсеварлик хислатини тарбиялаш; ўз меҳнати самарасидан ғурурланиш туйғусини шакллантириш;
10. Муайян ижодкорлик-ҳунар сирларини ўзлаштиришга эришиш ва ҳокозолар.

Ёш авлоднинг меҳнат фаолияти қуйдаги йўналишларида ривожлантирилади ва таркиб топтирилади: меҳнат ўйиндан ажралган ҳолда мусақил фаолият сифатида шакллантирилади; меҳнат фаолияти жараёнининг моҳиятини ўзлаштирилишига эришилади; меҳнат фаолиятининг турли шакллари вужудга келтирилади.

Ўқувчилар таълим жараёнида ва дарсдан ташқари шароитларда меҳнатнинг ижтимоий жамиятда тутган ўрни ва ролини, инсон камолатини таъминлаш омил эканлигини, шахсни қобиляти ва иқтидорини меҳнат жараёнида такомиллашиб боришини ҳаётий мисоллар ёрдамида билиб олишлари лозим. Меҳнат таълими ва тарбиясини ташкил этишда бугунги кунда анъанавий ва ноанъанавий шакллардан фойдаланилмоқда хусусан, меҳнат байрамлари, ишлаб чиқариш кўргазмалари,Ёш техниклар,ёш ихтирочилар, ҳашар, “ моҳир қўллар “ танлови, “Қувноқ шаҳар устаҳонаси “, ўқув ишлаб чиқариш комбинатлари бригадалари, ёрдамчи хўжалик , “ Ёш радио – техниклар станцияси “ ва ижодий марказлар фаолияти, шунингдек, устоз – шогирд анъаналари асосида фаолият олиб борувчи якка тартибдаги ижодкорлик-ҳунар таълими ва бошқалар.

Меҳнат тарбияси тўғри йўлга куйилган таълим муассасаларида ўқувчилар мактабга келган даслабки кунлариданоқ ўзларининг ёш ва психологик хусусиятларига мос меҳнат фаолиятига жалб қилинадилар. Бунда улар ўз-ўзига хизмат қилиш борасидаги энг оддий юмушларни бажарадилар (чунончи , синф хонаси озодалигини сақлаш, ўқув куролларини таъмирлаш, китобларни елимлаш, ўқув анжомларини дарсга таёрлаш ва ҳокозолар).

Меҳнатга руҳий, ахлоқий ва амалий тайёрлаш жараёнида ўқувчиларда меҳнатсеварлик, меҳнатни ташкил этиш жараёнида интизомга бўйсиниш, мақсадни амалгам ошириш ёълида шижоат, қатъият кўрсатиш, ахлоқий-иродавий хусусиятлар тарбияланиб боради.

Меҳнат таълими ва тарбиясини ташкил этишда жамоа асосидаги меҳнатни уюштириш муҳим масасалардан биридир. Зеро жамоа иштирокида

ўказилаётган меҳнат жараёнида ўқувчиларда дўстлик, ўртоқлик, ўзаро ёрдам ва ҳамкорлик, жамоа меҳнат самараларидан қувониш каби хислатлар тарбияланиб боради. Шунингдек, уларда ташаббускорлик , ташкилотчилик, меҳнатга ижодий ёндашиш, жамоа манфаатини шахсий манфаатдан устун куйиш сингари аҳлоқий сифатларнинг шаклланишига пойдевор куйилади.

Меҳнат жараёнида ўқувчиларда меҳнат маданиятининг унсурларини ҳосил қилиб бориш муҳим талаблардан бири саналади. Меҳнат маданияти- бажарилаётган ишга онгли муносабатда бўлиш, уни илмий жиҳатдан тўғри ташкил этилиши (пухта режалаштириш, вақтдан унумли фойдаланиш), иш ўрнини озода тутиш, меҳнат (иш) қуролларига эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, бошланган ишни натижалаш, унинг самарали бўлишига эришишга йўналтирилган фаолият кўсаткичидир. Меҳнат маданияти тушунчаси ўзида яна ўқувчининг мусақил ҳаракат олиб боришини, меҳнат қилиши ва дам олишини тўғри ташкил эта олишини ҳам акс эттиради.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганлигининг дастлабки даврлариданоқ Жаҳон тараққиётида муҳим ўринга эга миллий маънавиятимиз асосида Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон қаёт барпо этиш бош мақсад этиб белгиланди. Ушбу буюк мақсадга эришишда асосий эътибор ёш авлодни баркамол, маънавий ва жисмонан соғлом, юқори малакали ижодкорлик эгаси қилиб тарбиялашга қаратилганлиги миллий анъаналаримиз, менталитетимизнинг ўзига хос ифодаланишидир. Президентимиз И.А.Каримов томонидан таклиф этилган ва республикамизда изчил амалга ошириб борилаётган кадрлар тайёрлаш миллий модели бугунги кунда Жаҳон миқёсида эътироф этилди ва ўзининг дастлабки натижаларини бермоқда.

Бироқ, қайд этилган ютуқлар билан бирга, ижодкорликий таълим тизимини янада ривожлантириш учун тўлақонли хизмат қилмаётган соҳалар ҳам мавжуд. Жумладан, ўқувчиларнинг ижодкорликий билим ва кўникмаларини дарс жараёнида шакллантиришга бир ҳадар эътибор қаратилаётган бир даврда, дарсдан ташқари машғулотларни ташкил қилишда

тизимлилик, мақсадга йўналтирилганлик етарлича ўз аксини топмай келмоқда.

• Жумладан, Э.Т.Чориев ўқувчилар меҳнатини ташкил этиш, қишлоқ мактабларида меҳнат тарбиясининг мазмуни, шакл ва методларини ёритиб берган Шунингдек, у ўз ишларида меҳнат тарбияси шахс фазилатларининг шаклланишида етакчи ўринни эгаллашини кўрсатиб, масалага ижодий ёндашиш йўлларини ёритган. Э.Т.Чориев қишлоқ мактабларида меҳнат тарбиясининг усул ва методларини яратишда ишлаб чиқариш жамоасининг ўрнини, меҳнат тарбиясини Р.Мавлонова ўзининг қатор изланишларида [ ] бошланғич синфлардаги ўқув-тарбиявий жараённи, меҳнат таълими ва ижодкорликга йўналтириш мазмунини такомиллаштириш борасидаги тадқиқот натижаларини баён қилган. Ана шу изланишлар асосида у I- IV синфлар учун дарслик ва қўлланмалар мажмуасини яратди.

• К.Давлатов ўзининг «Меҳнат ва ижодкорлик таълими, тарбияси ҳамда ижодкорлик танлаш назарияси ва методикасидан амалий машғулотлар» номли қўлланмасида мустақил ва лаборатория ишларига доир материалларни баён этган ҳамда вазифа ва топшириқларни бажариш, масалаларни ҳал қилиш, мактаб ўқувчиларининг меҳнат таълими ва ижодкорликга йўналтириш бўйича савиясини ошириш учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларни таркиб топтириш йўлларини ёритиб берди. К.Давлатов ва В.А.Чичковларнинг «Ўқувчиларни ижодкорлик танлашга йўналтириш» номли методик қўлланмасида тўгарак машғулоти, саёҳат, учрашув, кеча кабиларни уюштириш ва ўтказиш йўллари ёритилган [ ].

• Меҳнат таълими ва ижодкорлик таълимининг муҳим соҳаларидан ҳисобланган ижодкорлик танлаш, ижодкорликларга ҳавас уйғотиш, ижодкорликларга йўналтириш, ўқувчиларни ижодкорлик танлаш ишлари бўйича дарсдан, мактабдан ташқари ишларни олиб бориш, ижодкорликий ахборотлар уюштириш, ўқувчиларни ижодкорлик-ҳунарга тайёрлаш ҳамда тадқиқ этиш Шодиев Н.Ш ишларида ёритилган [ ]. Унинг «Ўқувчиларнинг дарсдан ва мактабдан ташқари ишлари» номли монографиясида кеча,

тўгарак, саёҳат, учрашув кабиларни ташкил этиш, ўтказиш йўллари батафсил баён этилган.

Республикамиз таълим тизимида амалга оширилаётган ислоҳотлардан келиб чиққан ҳолда куйилган талаблар ёш авлодни ижодкорликга йўналтиришнинг илмий ва амалий муаммолари ечимини топишга қаратилган тадқиқотлар фаоллашувига сабаб бўлди. Бу борадаги тадқиқотларларнинг ёш авлодни ижодкорлик танлашга тайёрлашнинг амалий ечимини топишга қаратилган қуйидаги асосий йўналишларини қайд этиш мумкин:

ўқувчиларнинг ижодкорликлар оламида йўналиш олишига ёрдам берувчи ҳамда ўз индивидуал имкониятларини ҳаққоний баҳолай олиш кўникмалари зарур даражасини таъминловчи ижодкорликий ахборотлар тизимини яратиш;

- бошланғич синф ўқувчиларининг ижодкорлигига ёрдам бериш мақсадида шахсни ўрганишнинг ташхис методларини ишлаб чиқиш;

- ўқувчиларга маслаҳатлар уюштиришнинг назарий ва методик асослари;

- ижодкорликни ижтимоий аҳамиятли мотивларини асослаш;

- қишлоқ мактабларида ўқувчиларни ижодкорлик танлашга йўналтиришнинг восита ва йўллари;

- битирувчи синф ўқувчиларини ишчи ижодкорликга йўналтиришнинг мазмуни, шакл ва методлари;

- Ўзбекистон Республикаси кадрлар тайёрлаш миллий моделини амалиётга татбиқ этиш шароитида ўқувчиларни ижодкорлик танлашга йўналтиришнинг педагогик шароитлари;

- алоҳида олинган ҳудудий марказларда ёшларни ижодкорлик танлашга йўналтириш ишини бошҳариш хусусиятлари.

Бугунги кунда ижодкорлик танлашга йўналтириш ишларининг асосий мақсади - ҳар бир ўқувчининг шахсий сифатларига, жамият талабларига ҳамда ижодкорлик талабларига мос келувчи соҳани онгли равишда танлаш кўникмаларини шакллантириш муаммоси ҳал этилган эмас.   Ўқувчиларни маҳаллий шароитлардан келиб чиқиб ижодкорлик танлашга йўналтириш

учун зарур бўладиган шаҳар, туман ва бошқа ҳудудий муассасаларнинг мутахассисларга бўлган эҳтиёжи тўғрисида жорий ва истиқболли дастурлар ишлаб чиқилмаган.

Республикамиз таълим мазмуни тубдан ислоҳ этилаётган бугунги кунда ўқувчиларнинг техник ижодкорлик машғулотларига куйиладиган талаблар ҳам янги асосларда қайта ишланмоқда. Сўнгги йилларда асосан янги ва такомиллаштирилган кўрсатмали қўлланмалар ва таълимнинг техник воситалари, мактаб устахоналари учун технологик мосламалар, ҳомий ва оталиқ корхоналарда хўжалик ҳисобидан амалга оширилувчи тадқиқот ишлари доирасида амалга оширилувчи мавзулар дарсдан ташқари машғулотларда ўқувчилар техник ижодкорлигининг объектлари бўлмоқда. Педагог олимларнинг фикрларини таҳлил қилиб, тадқиқотимизнинг эксперимент натижаларига таянган ҳолда биз мактабда ва дарсдан ташқари машғулотларда ўқувчиларни ижодкорлик-ҳунарга йўналтиришда техник ижодкорлик ва қишлоқ хўжалик тажрибачилигининг ривожланиши ўқувчиларнинг ғоявий-сиёсий, меҳғнат, ахлоқий, жисмоний ва эстетик тарбияси бирлиги асосида уларни миллий мафкурамиз асосида тарбиялашга мажмуавий ёндошиш ғояларини амалга оширишда ёрдам беради деган хулосага келдик.

Бунда бизнинг тадқиқот ишимиз натижасига кўра мактаб педагогика кенгаши ва ўқувчилар ташкилотлари илмий-техник, тажрибачилик, изланиш ишларини ривожлантиришга умумий раҳбарликни амалга оширса, меҳнат ўқитувчиси ота-оналар ва ўқувчилар фаоллари билан ҳамкорликда мактабда техника тўгаракларини, ўқувчилар меҳнат бирлашмаларининг турли ижодкорликларнинг илғор вакиллари билан учрашувлар, суҳбатлар, саноат ва қишлоқ хўжалиги корхоналарига саёҳатлар ташкил қилади. У синф раҳбарлари ёрдамида фан, техника ва ишлаб чиқаришнинг айрим тармоқларига кўпроқ қизиқадиган ўқувчиларни аниқлайди ҳамда уларга туманда, шаҳарда жойлашган мактабдан ташқари муассасалардаги ўзига мос тўгаракни топишда ёрдамлашади. Меҳнат таълими ўқитувчиси ўқувчиларни

мактаб фан, техника ва ишлаб чиқариш ҳафталигини, мамлакатимиз фани ва техникаси тараққиётидаги тарихий кунларга бағишланган мактаб кечаларини тайёрлаш ва ўтказишга жалб қилади. Демак, тақиқот натижалари шуни кўрсатадики ўқувчиларни дарсдан ташқари вақтларида ижодкорлик-хунарга йўналтириш ишларини уюштиришда меҳнат ўқитувчиси асосий бўғин ҳисобланади. Албатта, у ўз фаолиятини дастлаб таълим стандартлари асосида олиб бориши талаб этилади. Зеро, меҳнат таълимининг вазифалари Давлат таълим стандартлари (ДТС) ва ўқув дастурида ифодаланган. Ушбу ҳужжатларда мактабдаги меҳнат таълими ва тарбиясининг мақсади изчил таърифланиб, унинг меҳнатга муҳаббат ва меҳнат аҳлига ҳурмат туйғусини сингдиришдан, ўқувчиларни ҳозирги замон саноати ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши, қурилиш, транспорт, хизмат кўрсатиш соҳалари асослари билан таништиришдан, ўқиш ва фойдали иш жараёнида уларда меҳнат кўникмалари ва маҳоратини ҳосил қилишдан, онгли равишда ижодкорлик танлашга ва бошланғич ҳунар таълимини олишга ундашдан иборатлиги таъкидланган.

Дарсдан ташқари ишларда ўқувчиларнинг техник ижодкорлиги ва қишлоқ хўжалик тажрибачилигини ривожлантириш учун меҳнат таълим ва тарбиясининг умумий вазифалари янада аниқлашуви уларни қуйидаги учта гуруҳга бирлаштиришни тақазо этади.

*ўқувчиларда билишга интилишни, техник ҳаваскорликни ва мазкур минтақадаги техника ҳамда ишлаб чиқаришнинг етакчи тармоқларига барқарор қизиқишни тарбиялаш;

* маҳаллий фабрикалар, корхоналар, қишлоқ хўжалиги соҳасида, фан, техника ва ишлаб чиқаришнинг таниқли мутахассисларига чуқур ҳурмат туйғусини тарбиялаш;

* ўқувчиларда ҳаётда меҳнатга, ўқишга, мустақил билим олишга, бирга яшайдиган кишиларга, ўртоқларга муносабатда, маҳаллий ишлаб чиқаришдаги энг ҳурматли мутахассисларга тақлид қилиш иштиёқини тарбиялаш ва ривожлантириш;

* кишилар меҳнати натижаларига онгли муносабатни; исрофгарчиликка муросасизликни, табиатга тежамли муносабатни тарбиялаш, иқтисодий ва экологик тарбия;

* меҳнатга ижодий муносабатни, маҳаллий ишлаб чиқаришдаги илғорларнинг меҳнат усулларига, маҳаллий корхоналардаги рационализаторлик ва ихтирочилик ишларининг мавзулар режаларига, мазкур минтақа учун етакчи тармоқларда банд бўлган ижодкорликларга барқарор қизиқишни тарбиялаш; аниқ иш ўрнида ишлашга онгли эҳтиёжни ошириш;

* маҳаллий корхоналар тарихига, ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган машиналар ва механизмларнинг тарихига, маҳаллий ишлаб чиқаришдаги ижодкорликлар тарихига, меҳнат фахрийларига ҳурматни кучайтириш.

*турли асбоблар, мосламалар, жиҳозлар ва машиналар билан ишлашда меҳнат маҳоратини ривожлантириш ва такомиллаштириш;

* аниқ иш ўрнида меҳнат унумдорлигини ошириш имконияти мавжуд бўлган техник, ишлаб чиқариш муаммоларини топиш ва уларни ҳал этиш кўникмасини таркиб топтириш ва ривожлантириш;

Мана шу барча педагогик вазифаларни ҳал қилишда ёш табиатшунослар ва ёш техниклар билан олиб бориладиган дарсдан ташқари ишлар ўқувчиларга таълим ва тарбия беришнинг умумий тамойиллари асосида йўлга куйилиши керак. Шу билан бирга ўқувчиларнинг дарсдан ташқари вақтлардаги техник ижодкорлиги ва қишлоқ хўжалик тажрибачилигини ташкил этиш яна қатор ўзига хос хусусиятларни ҳисобга олишни тақозо қилади.

Ана шу хусусиятларнинг бири дарсдан ташқари машғулотларнинг барчаси мактабдаги таълим-тарбиянинг умумий вазифаларига бўйсуниши юқорида айтилган эди. Уларнинг бошқа бир хусусияти шўқи, ўқувчилар кўпинча анча куч ва вақтни талаб қиладиган техник ижодкорлик ёки қишлоқ хўжалик тажрибачилигида фан, техника, ишлаб чиқаришнинг бирор тармоғига қизиқишлари туфайли вужудга келган ўз хоқишлари билан

қатнашадилар. Шунга кўра, юқоридаги олинган тадқиқот натижаларидан келиб чиқиб ихтиёрий ташаббус ўқувчиларни дарсдан ташқари машғулотларда ижодкорлик-ҳунарга йўналтиришнинг энг муҳим талабларидан бири деб ҳисоблаймиз.

Ўқувчилар ҳар қандай иш билан қизиқиб ва берилиб шуғуллансалар, ғоят фаоллик ва мустақиллик кўрсата оладилар. Ана шу сифатларни ривожлантириш болаларда ижодий ташаббускорликни тарбиялашнинг зарур шартидир. Шунинг учун техник ижодкорлик ва қишлоқ хўжалик тажрибачилигини кенгайтиришда ўқувчиларнинг мустақиллигига, фаоллигига, ташаббускорлигига, жамоат ташкилотларига таяниш ёш техниклар ва табиатшунослар билан амалга ошириладиган ишларнинг энг муҳим хусусияти ҳисобланади.

Ниҳоят, ўқувчиларнинг мактабдаги дарсдан ташқари ҳамда мактабдан ташқари муассасалардаги машғулотларда ўз имкониятлари доирасидаги вазифалар билан шуғулланиши, ёш ташаббускорлар ижодий фаолиятининг тавсифи уларнинг ёш хусусиятларига мос бўлиши жуда мҳқимдир.

Бугунги кунда, таълим-тарбия муассасаларида ўқитилаётган меҳнат таълими ва ижодкорликга йўналтиришда анъанавий тартибдаги ўқув машғулотлари, дарсдан ташқари машғулотлар сифати, мазмуни, тизими мамлакатимиздаги ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар ва мустақил тараққиёт талабларига жавоб бера олмай қолди.

Кузатиш ва таҳлилларимиздан шу нарса маълум бўлдики, умумий ўрта таълим мактабларидаги анъанавий тизимдаги ижодкорликга йўналтириш ишлари жараёнида дарсдан ташқари машғулотлар замонавий таълим, методлари, янги педагогик ва ахборот технологиялари талаблари асосида ташкил этилмаган. Машғулотларни ўтказиш учун методик қўлланмалар етишмайди ва мавжудлари ҳам ҳозирги замон талабларига жавоб бермайди.

Ижодкорликга йўналтириш ишларини республикамиз таълимислоҳотлари талаби даражасида йўлга куйиш, республикамиз ва ривожланган

хорижий давлатларда бу борада тўпланган илғор тажрибаларни тадқиқ қилиб, ижодий татбиқ қилиш давр тақозоси ҳисобланади.

Бу ишларни олиб бориш жараёнида ўқитувчи ва ўқувчилар билан тест, сўровнома, суҳбат, кузатиш каби методлар орқали тадқиқот ишимизнинг дастлабки тасдиқловчи босқичини олиб бордик.

Умумий ўрта таълим мактабларида ижодкорлик-ҳунарга йўналтиришга асосланган дарсдан ташқари машғулотларни ташкил қилишда ўқувчиларнинг ёш, руқий, индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларни меҳнат таълими ва ижодкорликга йўналтиришда ўсимликларни парвариш қилиш, ҳунармандчилик жиҳозлари билан таништириш ва ишлов беришда меҳнат кўникма ва малакалари шакллантирилиб борилди. Шу билан бирга, уларнинг қизиқиши ва мойилликларига кўра ўзини ўзи ижодкорликий жиҳатдан аниқлаш, ижодкорлик-ҳунар турларини танлаши, ҳунармандчилик соҳалари ва уларда ишлатиладиган асбоб-ускуна, янги техника, илғор технологияларни ўрганиб боришлари ҳамда меҳнат фаолиятида иштирок этишлари таъминланди.

Тадқиқот ишининг шакллантирувчи босқичида дарсдан ташқари машғулотларда ижодкорлик-ҳунарга йўналтириш ишларининг ишлаб чиқариш илғорлари билан учрашув, суҳбат, баҳс, саёҳат, кўрик, мусобақа, меҳнат амалиёти, ўқувчилар меҳнат уюшмаси каби шаклларининг мазмуни ва тузилмаси қайта кўриб чиқилди ҳамда замон руҳига мослаштирилди.

Дарсдан ташқари машғулотлар шаклларини самарали равишда амалга ошириш, умумий ўрта таълим мактаблари, оила, маҳалла-жамоатчилик, ишлаб чиқариш корхоналари, халқ ҳунармандлари, усталарининг иш тажрибалари ўқув жараёнида фойдали меҳнат маҳсулотларини тайёрлаб, таълим муассасаларининг бозор иқтисодиётини амалга оширишда қатнашиши ва моддий жиҳатдан кафолатланишига ёрдам берувчи омиллардан бири ҳисобланади.

Дарсдан ташқари машғулотлар шаклларини ташкил этиш, жумладан, тўгараклар, кўрик, мусобақа, мунозарали баҳс, учрашув, ҳар хил турдаги

ўйин, кўргазмали чиқиш, саёҳат ва шу кабилардан фойдаланиш таълимни самарали амалга оширишнинг муҳим шаклларидан ҳисобланади. Дарсдан ташқари машғулотлар ўқувчиларнинг фанлардан ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларини мустаққамлайди, дунёқарашини шакллантиради ва бу таъсуротлар уларнинг ижодий қобилиятларини ўстиради ҳамда бадиий-эстетик дидини оширишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Ўз вақтида режали, тартибли ўтказилган машғулотлар ўқувчиларнинг ҳар бир тадбирларга бўлган қизиқиш ва қавасларини янада оширади, маънавий, мафкуравий тасаввурларини бойитади.

1.2. 3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАКЛАРНИНГ асосий йўналишлари ва шакллари.

Умумтаълим мактаблари ва мактабдан ташқари муассасаларнинг болалар, ўсмирлар ижодиёти саройлари, уйлари, клублари ва марказлари дарсдан ташқари ишларда ўқувчиларнинг техник ижодкорлиги ривожлантириш фаолияти ўзининг шакли, мазмунига кўра хилма-хилдир. Шундай бўлса ҳам кейинги ўн йиллар ичида ана шу фаолиятнинг қуйидаги асосий йўналишлари аниқланди:

3-4 синфларда ўқувчилар техник ижодкорлик билан боғлиқ меҳнатга қизиқиш ва жамоа меҳнатига иштиёқ уйғотиш, ана шу ёшлар гуруҳидаги ўқувчиларни ясама техник ўйинчоқлар, моделлар ва турли жиқозларни конструкциялаш билан боғлиқ фаол техник ўйинлар, мусобоқалар ва конкурсларга қатнаштириш, табиатни муҳофаза қилиш фаолиятига ва тажрибачилик ишининг энг оддий шаклларига жалб этиш, болаларда техника, саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши соҳаларидаги техник ҳаваскорлик, ижодкорлик ва тажрибачиликка интилишни тарбиялаш.

Ўқувчиларни мактаблар ва мактабдан ташқари муассасалардаги техник ижодкорлик жараёнида оммавий ишчи ижодкорликларига йўналтириш.

Ўқувчиларнинг у ёки бу турдаги амалий фаолиятга қизиқишларини аниқлаш ва ривожлантиришнинг дастлабки поғонасида ўқитувчи индивидуал иш олиб боради, суҳбатлашади, адабиётларни тавсия этади, ўқувчини тўлқинлантирган ишни муҳокама қилади, қизиқарли фан ва техника кечаларини, фан ва техника тарихидаги атоқли кунларга бағишланган кечаларни тайёрлаш ва ҳоказолар бўйича индивидуал топшириқлар беради. Шундан кейин, ўқитувчи ана шу ўқувчиларни тўгаракка бирлаштиради. Бунда улар жамоа топшириқларини ҳам бажара оладилар.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар тўгаракларида Раҳбар билан ўқувчиларнинг дидактик ўзаро ҳамкорлиги [11] ўйин фаолияти шаклида ташкил қилинади. Конструкторлик тўгаракларида ўрта мактаб ёшидаги ўқувчилар билан ишлашда бу ҳамкорлик вужудга келган амалий вази-фаларни (масалан, техника тўгаракларида техник вазифаларни бажаришда, қандайдир техник қурилмани, модель, макет, тажриба намунасини ишлаб чиқиш ва тайёрлашда) босқичма-босқич ҳал қилиш жараёнида ташкил этилади.

Ҳозирги кунда мактаблар ва мактабдан ташқари муассасалар фаолиятида ўқувчилар техник ижодкорлиги тўгаракларининг қуйидаги турлари вужудга келган:

1. Тайёрлов техника тўгараклари (кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар учун). Уларда ўқувчилар жонли ва осон шаклда техника элементлари ҳамда энг оддий технологик жараёнлар билан танишадилар, қоғоз, пластмасса, металл ва бошқа материалларга ишлов бериш бўйича олган бошланғич кўникмаларини ривожлантирадилар. Ўқувчилар техник ўйинчоқлар, машина ва механизмларнинг содда моделларини, энг оддий автоматик қурилмалар, ўқув кўргазмали қўлланмалар, мактаб ҳамда уй-рўзғор буюмлари ва ҳоказоларни тайёрлайдилар.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар учун тайёрлов техника тўгараклари орасида кўпинча бошланғич техник моделлаштириш тўгараклари, электрлаштирилган ўйинчоқлар тўгараклари, транспорт техникасини бошланғич моделлаштириш тўгараклари ташкил қилинмоқда.

2. Предмет (фан-техника) тўгараклари: физика, физика-техника, химия, химия-технология, агрохимия, астрономия ва бошқа тўгараклар. Бундай тўгараклар ўқувчиларнинг мактаб ўқув режасидаги турли предметлар бўйича олган билимларини чуқурлаштириш ва амалий кўникмаларини мустаҳкамлаш, таълим хоналарини тўлдириш учун асбоб-ускуналар ясаш ва шу асосда ўқувчиларнинг техник ижодкорлигини ривожлантириш мақсадларида ташкил қилинади.

3. Спорт-техника тўгараклари мактабларда, кўпроқ мактабдан ташқари муассасаларда фаолият кўрсатади. Булар авиамодель, ракета-космик моделлаштириш, автомобиль моделчилиги, кема моделчилиги, темир йўл моделчилиги, радио бошқариш, сув-мотор ва бошқа тўгараклар.

Мазкур тўгаракларда ўқувчилар моделларни ва ишлайдиган техникани конструкциялаш ва тайёрлаш билан шуғулланадилар, кейин эса ана шу моделлар билан спортнинг техник турлари бўйича моделчи-спортчиларнинг мусобоқаларида қатнашадилар.

Ўқувчилар спорт-техника тўгаракларида тегишли техника тармоғининг тарихи, унинг халқ хўжалигида ва мамлакатимиз мудофаасида қўлланишгаи билан, Ватанимиздаги ҳаво йўллари транспортлари самолётлар, автомобиллар, сув йўллари транспорти, радио аппаратлари ва бошқа техникалар бўйича буюк конструкторлар техник тафаккурининг хусусиятлари билан танишадилар.

Юқоридаги тўгараклардан ташқари металлчилар, дурадгор конструкторлар, технолог ихтирочилар, шунингдек, электротехника, радиотехника, электрон автоматика, техника, кибернетика, работехника, кичик ўлчамли қишлоқ хўжалик техникасини конструкциялаш, техникани жиҳозлаш ва ўлчов техникаси клублари кенг тарқалган.

Ўқувчиларнинг ана шу тўгаракдардаги фаолияти, энг аввало, техникани ўрганиш билан, ўрганилган машиналарда ишлашни осонлаштирадиган турли иш мосламаларини яратиш, машиналардаги ҳар хил тизимларнинг ишлаш принципи ва тузилишини тушунишга ёрдам берадиган кўрсатмали қўлланмаларни тайёрлаш билан боғлиқдир.

Мактаб техника тўгаракдари тармоғининг ривожланиши ва шу тўгаракларнинг юксак савияда ишлаши кўпинча мактабларда техника ёки спорт техника, ўқувчилар илмий жамиятларининг клублари ташкил топишига олиб келади, ўқувчиларнинг меҳнат бирлашмалари ишларнинг механизациялашуви даражасини оширади.

Янги техник ечимларни излаш методларини ўзлаштиришга жуда қизиқадиган ўқувчилар кўпинча маҳаллий техник ижодкорлик марказ-ларидаги машғулотларга қатнашадилар, мактабда ихтирочилар ва рационализаторлар жамиятининг мактаб ташкилоти, мактаб конструкторлик уюшмалари каби уюшмаларининг фаолияти ривож топади. Бу бирлашмалар педагоглар ва муҳандис техниклар жамоатчилигининг амалий ёрдами билан ўқувчиларнинг ижодий фаоллиги, ташаббускорлиги ва қаваскорлигини ривожлантириш учун яхши ҳамда юксак ижодкорликий савиядаги шароитни ярата олади. Уларнинг ишлаб чиқариш, илмий муассасалар ва ташкилотлар, ихтирочилар ва рационализаторлар жамиятининг маҳалла билан мустаққам алоқасини таъминлайди.

Бундай ишларни ташкил қилиш ва ўтказишда маҳаллий уюшмаларда ҳамда ёш техниклар марказларида шуғулланаётган тўгарак қатнашчилари ўқитувчига катта ёрдам беришлари мумкин. Олимлар ва ишлаб чиқариш илғорлари билан учрашувлар, ўқувчиларнинг илмий-техник конференциялари, техник ижодкорлик кўргазмалари, олимпиада ва конкурслар, саёхатлар, илмий-оммабоп маърузалар, ёш ихтирочиларнинг анжуманлари, ҳар йилги фан, техника ва ишлаб чиқариш ҳафталиклари мамлакатимиздаги мактаблар ва мактабдан ташқари муассасаларда

анъанавий тус олган, ўқувчиларни техник ижодкорликка кўпроқ жалб этадиган оммавий тадбирларнинг шаклларидир.

Маълумки, дарс ўқувчиларга тарбия ва таълим беришнинг асосий шаклидир. Дарс қанчалик жозибали, унинг шакли ва мазмуни қанчалик ёрқин бўлса, ўқувчилар предметга шунчалик қизиқадилар, уларда кўпроқ саволлар туғилади. Предмет бўйича дарс мазмунли ўтилса, синфдан ташқари машғулотларни ҳам сифатли ўтиш самарадорлигини оширади.

Тажрибали меҳнат таълими ўқитувчиларининг фикрича, ўқувчининг қизиқишлари йўналишида, унинг ўқишдан ташқари фаолияти мазмунида болалар ва ўсмирлар ижтимоий тарбиясининг натижалари яққол кўринади. Шунинг учун бу фаолиятни ташкил этиш имконияти қанчалик кенг бўлса, ўқувчидаги қизиқиш ва қобилиятни шунчалик барвақт аниқлаш, уларнинг ривожланишига таъсир кўрсатиш, ўқувчига ўз ишини, ўзининг келажакдаги ижодкорликини топишда ёрдам бериш мумкин.

Тўгаракдаги ишлар ўқувчиларга бирор ижодкорликдаги меҳнатнинг мазмунини, оммавий ишчи ижодкорликларининг энг қизиқарли жиҳатларини билиб олишларида ёрдам бериши зарур. Шунинг учун мактабдаги тўгаракларнинг фаолиятини белгилашда маҳаллий ишлаб чиқаришнинг йўналишини ҳисобга олиш керак.

Раҳбар тўгарак жамоасини уюштириш билан бирга тўгаракда ижодий ишлаб чиқиладиган ва тайёрланадиган объектларни белгилайди, тўгарак ишини моддий жиҳатдан таъминлаш имкониятларини, шунингдек, бўлажак техник қурилманинг мураккаб деталларини тайёрлашда ҳамда маслақатчиларни жалб қилишда амалий ёрдам кўрсатиш учун база, корхонанинг имкониятларидан фойдаланиш миқёсини аниқлайди.

Меҳнат таълими ўқитувчиси бошқарадиган тўгаракдаги ўқувчилар меҳнатининг объектларини белгилашда асосий диққат – эътибор мактаб устахоналарини айрим техник қурилмалар, технологик ускуналар, меҳнат бирлашмаларидаги меҳнатнинг кичик механизация воситалари билан таъминлашга, мактаб устахоналаридаги мавжуд ускуналарни таъмирлаш ва

такомиллаштиришда, ўқувчиларнинг ўқув материалини ўзлаштиришида ёрдам берадиган ҳар хил кўрсатмали қўлланмаларни, электрлаштирилган стендларни, билишга доир ўйинларни ишлаб чиқишга ҳаратилади.

Ўқувчиларнинг тўгаракдаги иш учун объектлар танлашдан олдин ўқувчиларнинг ўзларини тайёрлаш, уларда кишилар учун керакли буюмларни ишлаб чиқиш ҳамда ясашга қизиқиш ва иштиёқ уйғотиш керак.

Ишнинг муваффақияти ўқитувчи, тўгарак раҳбари тўгарак қатнашчилари орасида вазифаларнинг тақсимланишини қанчалик аниқ ташкил этгани, уларнинг индивидуал ва ёш хусусиятларини, мактаб устахоналари шароитида тавсия қилинган ишни бажаришга амалий тайёрлик даражасини ҳисобга олгани билан ҳам белгиланади. Бошланғич синфларда дарсдан ташқари машғулотларда ижодкорликлар билан таништириш жараёнида асасан маҳаллий каблар билан таништириш кўзда тутилади .Давлат таълим стандартида ҳам бошланғич синфларда дарсдан ташқари машғулотларда ижодкорликлар билан таништириш мақсадга муофиқлиги кўзда тутилган. Жумладан 5-та ижодкорлик тури бўйича ижодкорликлар билин таништиришни кўзда тутилади булар инсон-табиат, инсон-техника, инсон-инсон, инсон-белгили тузилиши, инсон-бадиий образ шуни назарда тутиш керакки ижодкорликлар билин таништиришда унинг қийин томонларини айтмаслик мақсадга мувофиқ. Дастурда кўрсатилган амалий ишларни ҳар доим ҳам мактаб тўгараклари фаолияти жараёнида бажариб бўлмайди. Бу жуда кўп сабабларга, жумладан, устахоналарнинг моддий техник базасига, ўқитувчининг амалий тайёргарлигига ҳам боғлиқдир. Ўқитувчи дастурда кўрсатилган вақтдан мавзулар бўйича ажратилган вақтлар нисбатини аниқлаш учун мўлжал сифатида фойдаланиши мумкин.

Дастурлар мактаб тўгараги машғулотларини ҳафтада бир марта тўгарак ишининг биринчи йили икки академик соатдан ва иккинчи йили уч академик соатдан ўтказишни мўлжаллаб тузилган.

Тўгарак раҳбарига иш ҳақи тўлаш билан боғлиқ масалалар қоидага мувофиқ мактаб маъмурияти ва база корхонанинг касаба уюшмаси

томонидан ҳал қилинади. Баъзан мактаблардаги техника тўгараклари ёш техниклар марказининг филиали сифатида ташкил этилади. Бундай ҳолларда тўгарак раҳбарининг иш ҳақи мактаб ва тегишли ёш техниклар маркази жамоаларининг ҳамкорлик тўғрисидаги шартномаси асосида белгиланади.

Тўгарак фаолияти доимо тўгарак раҳбари тузган ва мактаб директори тасдиқлаган иш режаси бўйича амалга оширилади.

Тўгарак ишининг режаси тўгаракнинг намунавий дастури ёки тўгарак раҳбари ўқитувчининг ўзи тузган ва мактаб директори тасдиқлаган дастур асосида тузилиши мумкин.

Кўпинча тўгаракнинг иш режаси машғулотлар бошланишидан анча олдин, раҳбар ҳали тўгарак қатнашчилари рўйхатини аниқ билмайдиган пайтда тузилади ва тасдиқланади. Аслида эса тўгаракнинг йиллик иш режаси лойиҳасинигина олдиндан тайёрлаш, кейин тўгарак қатнашчи-ларини ана шу лойиқа билан таништириш, уни узил-кесил маъқуллашни эса навбатдаги машғулотларда, яъни ўқувчилар ўз фаолиятининг асосий йўналишларини ва ўзларини нималар кўпроқ қизиқтиришини билиб олганларидан сўнг амалга ошириш тўғрироқдир.

Ўқувчиларнинг фаол иштирокида тузилган режа энг тўғри бўлади, чунки бундай режа ҳар бир ўқувчининг ишига айланади.

Ўзбекистон Республикасининг истиқлолга эришуви ҳамда ўз мустақил сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий йўлга эга бўлиши, халқ хўжа-лигининг турли соҳаларида, жумладан, халқ таълими тизимида ҳам ўсиб келаётган ёш авлод таълим-тарбияси билан боғлиқ жараёнларни қайта кўриб чиқишни тақозо этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадордигини ошириш тўғрисида»ги фармонида кўрсатилганидек, жамиятда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий мафкурани шакллантириш, ёшларни бой маданий меросимиз, тарихий анъаналаримизга, умуминсоний қадриятларга ҳурмат, Ватанга муҳаббат,

истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ислоҳотларнинг ҳал қилувчи омилидир.

Дарсдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш, аввало, комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йўналишларини топиб жорий этишга боғлиқ.

Инсон шахсининг камол топиши жуда мураккаб ва узлуксиз жараён давомида шаклланади. Унинг тарбиясига ота-онаси, мактаб, маҳалла, дўстлари, жамоат ташкилотлари, атроф муҳит, оммавий ахборот воситалари, санъат, адабиёт, табиат ва ҳакозолар бевосита таъсир кўрсатади.

Юқоридаги барча ҳаётий эҳтиёжларни вужудга келтиришда ўзаро ҳамкорликнинг таъсир доираси орқали шахсни ижодкорликий тарбиялаш ва тарбиянинг бирлигини таъминлаган ҳолда, уни шахс сифатида шакл-ланишга салбий таъсир кўрсатадиган муқитдан ҳимоя қилиш муҳимдир.

Ижодкорликий тарбиянинг бош мақсади ёш авлодни маънавий ахлоқий тарбиялашда халқнинг бой миллий маънавий тарихий анъаналарга, урф-одатлари ҳамда умумбашарий қадриятларга асосланган самарали ташкилий, педагогик шакл ва воситаларни ишлаб чиқиб амалга жорий этишдир.

Ҳозирги пайтда ахлоқий ва маънавий жиҳатдан ижодкорликий-тарбиявий ишларни ўсмирлар орасида кучайтириш талаб этилади. Мактаб ва мактабдан ташқари таълим муассасалари тарбиячилари (ўқитувчилар, синф Раҳбарлари, маънавий-маърифий тарбия ишлари бўйича директор ўринбосарлари, болалар етакчилари ва бошқалар) жамоаси олдида доимо ўқувчиларни ижодкорликга йўналтириш асосида ҳаётга тайёрлашдек муҳим вазифа туради.

Ўқувчиларда ижодкорликий тарбияни шакллантиришда китоб ва китобхонлик муҳим аҳамият ижодкорлик этади. Билим манбаи бўлган китобни севиш, уни ўқиш ва кўз қорачиғидек сақлай билиш лозим. Ўқиш учун уни танлай олиш ва ўқиш маданиятини билиш керак. Бу ишда устозу мураббийлар ва кутубхона ходимлари ёрдам беришлари лозим.

Ижодкорликий тарбияни амалга оширишда таълим муассасаларида умуминсоний қадриятлар доимо диққат марказида бўлиши ва уни амалга ошириш учун шахс эркинлиги ва ошкораликни ҳимоялаш ҳар бир кишининг асосий вазифасидир. Кундалик тарбиявий ишларни шундай ташкил этиш зарурки, натижада ўқувчилар Республика мустақиллиги шароитида унинг муаммоларини ўзиникидек қабул қиладиган бўлсин. Уларнинг оғирлигини ўз елкасига оладиган, мумкин қадар Ватанга фойда келтирадиган шахс бўлиб улғайсин. Бугунги кунда олиб борилаётган, кўзда тутилган барча янгиланиш жараёнлари, иқтисодий-ижтимоий, маданий соҳалардаги туб ўзгаришлар ҳамманинг фидокорона хизмати туфайлигина юзага келишини тушунсин.

Иқтисодий тарбиянинг умумий мақсади жамият тараққиётини белгиловчи ижодкор шахсни ҳаётий фаолият воситасидан унумли фойдаланган ҳолда унинг иқтисодий саводхонлигини, иқтисодий мада-ниятлилик даражасини оширишдан иборат.

Шунга мувофиқ шахснинг камол топиши фаолияти воситасида аниқ иқтисодга боғлиқ назарий билимлар тизимини, шунингдек, иқтисодий билим, кўникма, малакалар йиғиндиси, ўрганувчининг иқтисодий онгига бевосита таъсир этишга имкон берувчи босқичларни амалга оширишдир. Мактаблар ва мактабдан ташқари таълим муассасалари болаларнинг энг оддий, шунингдек, анча асосли иқтисодий билимлар, ҳаёт меъёрлари ва қоидаларини билиб олишлари, тушунчаларни кенгайтиришлари ҳамда мустаққамлашлари учун уларга кенг шароит яратиб беришларини тақозо этади. Бунда узлуксиз иқтисодий таълим тарбияни босқичма-босқич амалга ошириш йўналишларини ишлаб чиқаришда мамлакатимиздаги барча давлат бошҳарув ташкилотлари қатнашиши кўзда тутилади.

Ҳозирги кун талабларига жавоб бериш баробарида узлуксиз таълимнинг ягона тизими, умумтаълим тайёргарлигининг узлуксиз таълимдаги аҳамияти, шахс баркамоллиги, мустақил ижодий фаолият кўрсата олишда узлуксиз таълим, турли фаолиятлардан восита сифатида

фойдаланиш, иқтисодий муносабатларга жалб этиш каби илмий ҳарашлар тизими шаклланади.

Иқтисодий таълим-тарбияни такомиллаштиришни вақт билан қатъий чегаралаш мумкин эмас. Унинг узлуксизлигини таъминловчи, иқтисодга йўналтирилган таълим-тарбия тадбирлари тизимидаги марказий сиймо - Жаҳон андозасига мос келувчи ижодкор шахсдир. Шахснинг камолотга интилиши ижодкорликни таъминлайди. Ижтимоий муҳит, эҳтиёж ижодкор шахсни яратувчи кучдир. Энг илғор фикрлар, мафкура, энг такомиллашган тафаккур фаолият воситасида моддийлашганда, сезиладиган нарса тусига айлангандагина иқтисодий тарбиянинг омилига айланади. Иқтисодий тарбия бўйича дарсдан ташқари ишлар ўқув жараёни билан таркибан ва мантиқан уйғунлашган ҳолда бўлиши керак. Тўгарак фаолияти, иқтисодий билим анжуманлари ва бақс-мунозаралари ўқувчиларнинг ёш ва ақлий хусусиятларига мувофиқ бўлиши, умумий тарбиявий жараёнга мос келиши зарур.

Бунда иқтисодий тарбиянинг ўқувчилар ижодкорликий шаклланишига таъсир кўрсатиш умумий мазмунининг ажралмас, узвий ҳисми эканлигини ёдда тутиш керак. Белгиланган мақсадга қаратилган тушунтириш ишларини оила, мактабгача таълим муассасалари, умумий ўрта таълим, олий ва ўрта махсус педагогика ўқув юртларида, мактабдан ташқари таълим масканларида, маҳаллаларда, халқ таълими ходимлари малакасини ошириш институтлари ва бошқа муассасаларда олиб бориш, турли тадбирлар ўтказиш ҳам муҳим ўрин тутади.

Йиллар давомида ва турли босқичларда олиб бориладиган ўқувчиларнинг эстетик тарбияси турлича тузилади. Машғулот шакли, мақсади, мазмуни, педагогик ўзига хослиги, шунингдек, иш режалари фан мантиқини ҳисобга олган ҳолда, болалар ёши ва имкониятига кўра фарқланиши лозим.

Ўқувчиларни серқирра, атрофлича таъсир этувчи эстетик қадриятларга йўналтириш фойдалидир. Биринчи навбатда миллий

қадриятлар, она замин табиати, миллий халқ санъати, шарқнинг, Ўзбекистоннинг бадиий маданияти, тарихига муҳаббат туйғуларини ривожлантириш керак. Бу борада асосий манба сифатида бадиий эстетик қадриятлар, қадимий санъат турларини танлаш зарур. Миллий анъаналарга бой адабиёт, тасвирий санъат, айниқса, Шарқ миниатюра санъати, қайкалторошлик, ҳунармандчилик, мусиқа ва санъатнинг бошқа турлари (театр, цирк ва қ.к.) халқнинг ўтмишдаги ва замонавий турмуш тарзи; яшаш жойи, кийиниши, меҳнат қуроллари ва ҳакозолар муҳим ўрин тутади, миллий санъат тарихига, этнографиясига, меъморчилигига ва анъанавий санъат турларига алоҳида эътибор бериш талаб этилади. Ўқувчиларни тарбиялаш жараёнида халқ педагогикаси асосларига таяниш, шарқ мутафаккирларининг доно фикр-мулоқазаларидан, шунингдек, Жаҳон умуминсоний қадриятларидан фойдаланиш маъқул бўлади.

Бу аниқланган билимлар тизими, эстетик туйғулар, қизиқишларни сингдириш, ўрганиш, фикрлаш, мулоҳаза этиш, муносабат, қимматли йўналиш, ҳарашлар, баҳолар, ғоялар, фаолият (ижодий, эстетик), мукаммаллик, билимни ошириш ва ўз-ўзини ижодкорликий тарбиялашдан иборатдир.

Дарсдан ва мактабдан ташқари ишларда эстетик тарбия мазмунини, биринчи навбатда, мажмуий, тизимли татбиқ этишга кўра уч хил мақсад уйғунлиги (таълимий, тарбиявий, ривожланиб борувичи), психологик ва педагогик жараёнлар муштараклигига, таълим жараёнида жамият талабларини эътиборга олишга, янгича билимларга амал қилиш ва ҳакозо қоидалар асосида таркиб топмоғи керак. Улар асосида ўқувчи шахсиятига нисбатан йўналиш белгиланади.

Бу мақсадга эришиш учун ўқувчилар билан тўгарак, факультатив, машғулотларда санъатшунослик, санъатнинг айрим турларини, Жаҳон ва миллий маданиятни ўрганишнинг ҳар хил шаклларидан фойдаланиш мумкин.

Кузатувларимиз шуни кўрсатадики дарсдан ва мактабдан ташқари ишларда амалга оширилаётган ва яна қайта тикланаётган турли дастурларда

шахс шаклланишига, маънавий камолотига, мураккаб ҳаёт чорраҳаларида маънавий масъулият билан яшашга ўргатишни шакл-лантиришга алоҳида эътибор бериш талаб этилади.

Республикамизда бозор иқтисодиёти шароити таркиб топаётган бир кезда ўқувчиларда турмушга ва меҳнатга янгича муносабатни, лаёқатни шакллантириш меҳнат тарбиясининг асосий мақсадларидан биридир. Бунда, албатта, ишлаб чиқаришнинг асосий шаклларини, айниқса, иқтисодий муносабатларнинг янги-янги омилларини, уларга таниш турларини белгилаб олиш даркор. Болаларда ҳунар ва ижодкорликка бўлган муҳаббатни уйғотиш жараёнида уларнинг ижобий ҳислатларини шакллантиришга ҳам эътибор қаратиш лозим. Ўқувчиларни қуйи синфдан ижодкорликка йўналтириб, 9-синфни тугатганларида академик лицей ёки ижодкорлик-ҳунар коллежларига йўлланма бериш мақсадга мувофиқдир.

Ўқувчиларни бозор шароитига ўргатишнинг ўзи уларнинг ҳалол ва фидокорона меҳнат туфайли фойда олиш ҳақидаги амалий билимларини бойитади.

Болаларни жамоа бўлиб, ҳамкорликдаги меҳнат натижасида маҳсулот сони ва хизмат турларини ошириш мумкинлигига ишонтириш муҳим ҳисобланади. Болаларнинг қурилиш майдончалари, ёрдамчи йиғим-терим бригадалари сафларида ҳунармандчилик билан шуғулланишлари, уста-шогирд мактабларига қатнашиб халқ амалий санъатида, беморларга ёрдам кўрсатиш ва нафақахўрларга хизмат кўрсатиш бўлимларидаги, қовлиларни ва кўча-куйларни тартибга келтиришдаги, саноат корхоналарида, ҳисоблаш марказлари, шифохоналар ва мактабгача таълим муассасаларидаги ишлари алоҳида куллаб-қувватлаб борилади. Улар бу ишларнинг барчасидан маънавий фойда топиш малакасини ошириб борадилар зеро, бозор муносабатлари бугунги кунда Жаҳонда тан олинган моддий барқарорлик ва одамларнинг иқтисодий фаолиятини рағбатлан-тириб турадиган бирдан-бир воситадир. Бу муносабатларда юқори кўрсаткичларга эришиш учун қатъий интизомга, техник ва иқтисодий билимга, малакали мутахассисларга, ишни

тўғри ташкил қилишга асосланилади. Ўқувчи бозор қарама-қаршиликларини ва уларни бартараф этиш йўлларини ўрганиб боради.

Бугунги кунда мўқаммал иқтисодий тарбияни такомиллаш-тирмасдан иш қилиб бўлмайди. Шу боис ўқитувчи, синф раҳбари, мактабдан ташқари таълим муассасаси ходимлари нафақат билим беришлари, балки ўқувчиларда иқтисодий фаолият малакасини ҳосил этиш, бозор муносабатлари шароитида мустақил фикрлашга ўргатиш лозим бўлади. Болаларга савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги янги иқтисодий термин ва тушунчаларни ўргатиш, уларни қандай куллаш кўникмаларини шакллантириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ишга ижобий ёндашувнинг ривожи, топқирлик, ихтирочилик, ишбилармонлик, фаоллик ва ташаббус туфайлигина юқори самара берувчи фойда юзага келиши мумкинлиги тушунтирилса, ўқувчилар иқтисодий фаолиятда муваффақият қозонади.

Бозорнинг ахлоқий ва ҳуқуқий меъёрлари бу инсоннинг ахлоқ меъёрларининг ўзгинасидир. Булар-ҳалоллик, берилган сўзнинг ишончли ва қатъийлиги, батартиблик, ижрочилик, мажбурий меҳнатни ташкил қилиш, кредит ва ҳарзларни қоплаш, броккер (воситачи)лик ишларини олиб бориш, хушмуомалалик, шерикка, истеъмолчига бўлган ҳурмат ва ҳакозолар. Буларнинг барчаси ўқувчига сингдирилиши лозим.

Мактабда ривожланган назоратли бозор муносабатларини ташкил қилиш, бўлғуси тадбиркор ва ишбилармон кишиларни шакллантириш, уддабурон хўжалик юритувчи, иқтисодий фикр ва мушоқадаси ривожланган одамни тайёрлаш имконини беради. Меҳнат тарбиясида болаларни тизимли иқтисодий билимлар билан қуроллантириш, иқтисодий қонунлар ва қарама-қаршиликлардан оқилона фойдалана оладиган қилиб тарбиялаш жуда муҳимдир.

Бу ишларнинг ҳаммаси самарали ижодкорликга йўналтириш ишларини таъминлашга қаратилган бўлиб, ижодкорлик танлаган ўсмирга

ёрдам бериш ва унинг маҳоратини, иқтидорини намоён этиш учун хизмат қилади.

Дарсдан ташқари машғулотларда ўқувчиларни ижодкорлик-ҳунарга йўналтиришда истеъдодли ва зукко болаларни аниқлаш ва тарбиялаш муҳим аҳамият ижодкорлик этади. Истеъдоднинг ўз вақтида намоён бўлиши тарбияга ва куллаб-қувватлашга боғлиқдир. ҳар қандай жамиятга истеъдодли шахслар зарур. Шу нуқтаи назардан истеъдодли болаларни аниқлаш, тарбиялаш ва ўқитиш республиканинг бўлажак ақл-заковатли ва ижодий фикрловчи кучларини тайёрлашнинг ягона манбаидир.

Ижодий қобилиятлар ривожини самарали амалга ошириш учун ўқувчилар истеъдодини аниқ таҳлил этиш, болаларнинг ўзига хос психологик жиҳатлари ва фазилатлари ҳисобга олиш даркор.

Турли ёшдаги истеъдодли ўқувчиларни намоён этишда ҳозирги кунда, аввало, мактаб педагогика жамоаси руҳий-диагностик тажрибалардан унумли фойдаланишлари зарур. Бунда «Республика Истеъдод Маркази» ходимлари билан ҳамкорлик қилиш муҳим аҳамиятга эга. Истеъдод маркази ходимларининг фаолияти тажрибасидан фойдаланиш, уларнинг истеъдодни аниқлашга мўлжалланган психологик тадбирларини педагогик тажрибалар билан ишлаб чиқиш лозим. Бу соҳада «Улуғбек», «Олтин мерос», «Истеъдод» жамғармалари билан ҳамкорликда иш олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Ёшлар истеъдодининг намоён бўлишига қобилиятларни аниқ таҳлил этиш, боланинг ўзига хос фазилатларини ҳисобга олиш ижодий қобилиятлар ривожини самарали амалга ошириши имконини яратади. Қобилиятларни ривожлантиришнинг даража ва босқичлари янгича муносабатлар билан боғлиқ бўлади.

Қобилиятнинг маълум бир даражаси исталган ўқувчида мавжуд бўлиши мумкин. Бу эса ташкил этилган тарбия ва ўқув жараёни шароитларида ривожлантирилади.

Тадқиқот ишини амалга ошириш жараёнида ўқувчи ёшлар қобилиятини ривожлантириш мақсадида истеъдодли ва иқтидорли тўгарак

аъзолари алоҳида рағбатлантирилди, уларга мукаммаллик учун шароит яратилди, уларнинг ижобий қизиқишлари, ранг-баранглигини ошириш, турли кўргазмали тадбирларда иштирок эттириш, олимпиадалар, танловлар, учрашувларга жалб этиш намунали амалга оширилди.

Болалар ижодий қобилиятларини ривожлантиришда оила ва муҳитнинг аҳамияти юксак. Айниқса, Республиканинг қишлоқ жойларида иқтидорли болаларни излаш, топиш ва уларнинг таълим-тарбиясини мунтазам равишда тўғри йўлга куйиш муҳимдир.

Истеъдодли болаларни республикамиз минтаҳаларининг ҳудудий хусусиятларини ҳисобга олиб, ижодий камол топтиришда диагностик услубиятлар, ўқув режалари ва ўқув-услубий, тарбия ва таълим дастурлари билан таъминлаш лозим. Шунингдек, иқтидорли болаларни излаш, топиш ва тарбиялаш учун замонавий моддий-техник ҳамда молиявий жиҳатдан тўлиқ таъминот зарур.

Истеъдодли болалар саломатлигини муҳофаза қилиш учун уларни руқий зарбалардан асраш йўлларини аниқлаш, руқан ёрдам кўрсатиш, қаттиқ қаяжонланиш ҳолатларини ўрганиш уларнинг ижодий қобилиятлари ривожи учун шароит яратиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш даркор.

Ушбу вазифаларни амалга ошириш учун таркибига Халқ таълими, Олий ва ўрта махсус таълим вазирликлари ходимлари, етакчи олимлар ва мутахассислар, ижодкорлар, амалиётчи ўқитувчилар, тўгарак раҳбарларидан иборат Республика методик кенгаши тузилиши мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Кенгаш ижодкорлик-ҳунарга йўналтириш ишларини мувофиқлаштириб, йўналтириб, ташкил қилиб боради.

Истеъдодли ва иқтидорли болаларнинг ижодкорлик-ҳунарга йўналтириш ишини ташкил қилишда турлича ўқув режа ва дастурларига эга бўлишлари мақсадга мувофиқ.

Иқтидорли болалар ва истеъдодли ёшларни аниқлаш, уларни ижодкорлик-ҳунарга йўналтириш услубияти, психологик, педагогик ва ташкилий шароитларни яратиш мақсадида махсус ўқув дастурлари ва илғор

педагогик технологиялар ишлаб чиқишда энг яхши педагог ва олимларнинг фаол иштироклари тавсия этилади.

Иқтидорли болалар ва истеъдодли ёшларни чет элларда умумий, ижодкорликий жиҳатдан тайёргарликдан ўтказишга қаратилган собит қадам фаолиятини амалга ошириш; академик лицейларнинг ўқувчиларига, биринчи навбатда иқтидорли, юксак истеъдод соҳибларига билимнинг тегишли соҳалари ва фаннинг аниқ йўналишлари бўйича ўз табиий қобилиятларини намоён этиш, ривожлантириш, ўзларидаги ноёб истеъдодни рўёбга чиқариш учун кенг имкониятлар яратиш зарур.

Мазкур вазифаларни ҳал қилишда маҳалла фаолияти муҳим аҳамиятга эга. Чунки у ижтимоий тарбиянинг асосий тармоқларидан бири ҳисобланади. Маҳалланинг устунлиги шундаки, кўп йиллар давомида бирга яшаган кишилар ягона дўст оилага уюшганлар. Улар бир-бирларини, ҳар бир оила ва ҳар бир болани, уларнинг ота-оналарини ва имкониятларини яхши билишади. Маҳаллада анъанавий тарбиянинг шарқона услублари таркиб топган. Масалан, ҳашар усули билан ижтимоий фойдали меҳнатга жалб қилиниб, оғир дақиқаларда бир-бирларига ёрдам беришади. Бу эса сўзсиз катта тарбиявий аҳамиятга эга ва аҳлоқийликни ривожлантиришга, жамиятнинг бошланғич негизи сифатида оилани мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Таълим муассасалари негизида педагогик, ижодкорликий, ҳуқуқий, пси-хологик, маънавий ва маърифий билимлар берувчи «Ота-оналар ўқуви» фаолиятини ташкил этиш, бола тарбияси яхши йўлга куйилган оилаларни тегишли идоралар ҳамкорлигида ўрганиб, тажрибаларини оммалаштиришни йўлга куйиш муҳим аҳамиятга эга.

Дарсдан ва мактабдан ташқари ижодкорликий тарбияни амалга оширишда қуйидаги асосий тадбирларга эътибор қаратиш лозим бўлади:

- ижодкорликий тарбия жараёнини ташкил этишнинг аниқ йўналишлари бўйича тадбирлар мажмуаси ва мақсадли дастурлар ишлаб чиқиш;

- ижодкорликий тарбияни замон талаблари асосида ташкил этадиган педагог ходимларни тайёрлаш ва малакасини ошириш;

- ижодкорликий тарбия вазифаларни ҳал қилиш учун республиканинг барча илмий кучлари: Ўзбекистон Фанлар Академияси, олий ўқув юртлари, фан, тармоқ, давлат ва нодавлат ташкилотлар, оммавий ахборот воситалари ҳамда илмий-педагог бўлимлар фаолиятини бирлаштириш зарур.

Дарсдан ва мактабдан ташқари ижодкорликий тарбия мезонини амалга оширишни даврий таҳлил қилиш режали, айрим илмий ёки педагогик жамоаларнинг таклифлари бўйича ўтказилиши ҳам мумкин. Лекин ҳар қандай вазиятда таҳлил қилишда ҳам илмий, ҳам амалиётчи ходимларнинг иштирок этиши шарт эканлигини унутмаслик керак. Даврий илмий таҳлил асосида тарбиявий ишларнинг вазифаларини белгилаш ва тузатишга даъват этилган бўлса, унинг кундалик ва доимий ташкилотлари қатори амалиётчи педагогларни ҳам кенг жалб қилиш лозим. Мактабдан ташқари таълим муассасаларининг услубий ишиларига алоҳида эътибор бериш керак. Улар болалар ва ўсмирларни тарбиялаш билан шуғулланаётган ходимларнинг барча тоифаларини услубий ёрдам билан таъминлашлари, ушбу ишларнинг илғор тажрибаси асосида тўгараклар ва уюшмалар, мактаблар ва мактабдан ташқари таълим муассасаларининг дастурларини ишлаб чиқадилар ҳамда уларни такомиллаштирадилар.

Умумий ўрта таълим ва мактабдан ташқари таълим муассасалари янги педагогик тафаккур эгаси, муносиб шахс, ўз ишининг устаси бўлган ўқитувчи ва тўгарак раҳбарига муҳтож.

Шахс сифатида бундай педагог ходимларнинг ўзи ҳар томонлама ривожланган, билимдон, кенг кўламдаги умуммаданий ва ижодкорликкор маълумоти, кўникма ва малакасига ҳамда ўзлигини ривожлантириш қобилиятига эга бўлиши шарт.

II-боб. 3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИ шарт –шароитлари .

2.1. 3-4 СИНФ МЕҲНАТ ТАЪЛИМИ БЎЙИЧА ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ

Меҳнат тарбияси, меҳнатга муносабатни тарбиялаш мактабдаги ўкув ҳамда синфдан ташқари ишларнинг ўзаги, мактабнинг ҳаёт билан алоқасини мустаҳкамлашнинг асосий йўлидир. Ўқувчилар меҳнат руҳий ва амалий тайёрлаш мактабнинг асосий тарбиявий вазифаларидан биридир.

Мактабнинг турмуш билан алоқаси кундан-кунга мустахкамланиб бормокда, синфдан ташқари ишларнинг ўкувчилар ўзларининг мустакилликлари ва ташаббусларини намойиш эта оладиган, уларга жамият фойдаси учун ташкил этилган меҳнатнинг гўзаллиги ва қувончини, жамоанинг кучини ҳис этишларига ёрдам берадиган янги шакл ва усулларлари аниқланмоқда.

Ўқувчилариинг меҳнат фаолиятига психологик ва амалий тайёрлаш ўкувчилар ижтимоий фойдали меҳнатинннг ҳар хил турларида қатнашаётган вақтларда хилма-хил тарбиявий тадбирларни куллаш орқали амалга оширилиши керак.

Ўқувчилар билан олиб бориладиган синфдан ташқари иш мактабнинг бутун таълим - тарбиявий ишларининг ажралмас ҳисми бўлиб, у боланинг ҳар томонлама ривожлантириш, дарсларда эгаллаётган билимларини мустахкамлаш, чуқурлаштириш, амалда қўлланишгага ёрдам берувчи муҳим воситалардан биридир. Синфдан ташқари иш айни бир вақтда ўқувчиларнинг билим доирасини кенгайтиради, меҳнат таълим ва тарбияси болаларда фан

техника, саънатнинг турли сохаларига қизиқишини ўстириш масалалариии ҳал этишга ёрдам беради.

Меҳнат таълими бўйича синфдан ташқари ишлар техник меҳнат дарсларининг давоми кўшимчасидир. Ўқув машғулотлари билимларга қизиқишини ўзсгиради, синфдам ташқарн иш дарсида билимларни кенгрок куллаш ҳамда чўқурлаштириш имконини беради. Шу билан бирга синфдан ташқари ишдарсда берилган материалларни айнан такрорламаслнги керак, у синфдаги ишдан ўзининг ўйин, қизиқарли характердалиги билан ажралиб туради. Синфдан ташқари иш ўкувчиларга ишнннг *ўзларига* кўпрок ёққан, *ўзларти* кўпрок қизиқтирган турини танлашлари учун имкон яратади. Фақат синфдан ташқари ишларда ўқувчиларнинг индивидуал ижодий қобилиятлари ёрқинроқ намоён бўлади, бу ерда улар исталган иш билан шуғулланишилари, куйилган мақсадга эришиш учун керак бўлгаи вақт вакучини сарфлашлари мумкии.

Синфдан ташқари ишнинг формалар кўпдир: Оммавий иш - кечалар, эрталиклар, конкурслар, экскурсиялар, кўргазмалар.

Мактабларда бошланғич синфларда сннфдан ташкари ишларни эрталиклар, кўргазмалар тайёрлашни уюштириш каби оммовий иш турларидан кенг фойдаланиб, консқурс ва викториналарга кам эътибор берилади. Оммавий ишнинг конкурс ва викториналар каби тури жуда қизиқарли ва айнан бир вақтда катта тарбиявий нмкониятларга эгадир. Чунки зеҳнли, тез жавоб топа билиш, ўз фикри, билим вакўникмаларини сафарбар эта билиш худди мана шу иш турларида талаб қилинади.

Мактабнинг тарбиявий ишларида оммовий ишлар катта роль ўйнайди. Кечаларга, конкурсларга, викториналарга тайёргарлик ўқувчиларни хар томонлама харакат килишга матнларни ёдлаш, . костюмлар тайёрлаш, жихозлаш, безаш ишларини амалга оширишга мажбур килади. Кечалар мавзулари шундаЙ танланиш керакки, у ўқувчиларда хар томонлама қизиқиш уйготсин, уларни уйлашга, ихтиро кишига мажбур этсин ва фақат мавжуд билим ва кўникмалар билан

чекланиб колмай, кеча мавзусининг дастурига мувофик янгиликларни хам узлаштира борсин. Айникса кечалар икки ёндош синфлар кушилганда жуда қизикарли ва жонли утади. Кеча мавзуси асосан макол ва маталлардан олинади, аммо кеча мавзусини "Меҳнат ва меҳнат кишиларини шарафлайдиган" меҳнатга алокадор булиши хам мумкин.

Меҳнатга багишланган кечаларни хар бир ўқув чораги ва йил охирида утказиш максадга мувофик булар эди. Кеча "Мактаб меҳнат дарсларида нималарни урганиб олдингиз" мавзуси асосида утказиш мумкии. Кечанинг максади меҳнат дарсларида олинган кўникма ва малакаларнн мустахкамлаш, меҳнатга мухаббат сингдиришдир.

Турли ишларни бажариш, асбобларни тугри ишлатиш, дарсларда фойдаланиладиган материаллар ва асбоблар буйича билимларни текширишга багшиланган мусобакалар синфда ва синфлараро утказилиши мумкин. Иш турларини, тайёрлаш технологиясини айнан узини колдириб узгартириш керак. Ҳамма топширикларни бажарган ўқувчиларни махсус нишон билан такдирлаш мумкин.Тўгарак ишларида кўргазмалар, мавзули альбомлар, кўргазмали қуролларни ташкил этиш ва бажариш муҳим урин эгаллайди.

Кўргазмапар мавзуси хилма-хил бўлиши мумкин, масалан синфда меҳнат дарсларида бажарилган ишлар кўргазмаси, уйда мустакиш ишлаган ёки тўгаракларда ишланган ишлар кўргазмаси ва шу кабнлар. Кўргазмани томошабинлар кандай идрок этиишари, кўргазмани кандай ташкил этилганлиги, кандай безатилганлигини, намуналарнинг жойлаштиришига богликдир. Кўргазма эстетик дидни тарбиялайди.

Бошлангич синфларда тўгарак иши қуйи синф ўқувчиларини умумий ривожлантириш, айникса ўқишнинг турмуш бштан алокаси нуқтаи назаридан жуда муҳим ва кераклидир. "Моҳир қўллар", "Кугирчок театри", "Ёш табиатшунослар" тўгараклари аймикса катта ахамиятга эга булиб, тугуракларда ўғил қиз болалар бир хил қизиқиш билан шугуллана оладилар. Хар бири уз қизиқиши, кучи ва имкониятларига лраша иш билан шугуллана оладилар.

Тўгаракларни ташкил этишдан олднн ўқитувчи мактабдаги мавжуд имкониятларни чамалаб чиқиши лозим. Тўгарак учун албатта алоҳида хона керак бу хона стол-сгуллар, маълум асбоб-мосламалар тўплами, тайёр ишларни қуйиш учун шкафлар билан жиҳозланган булиши керак.

Тўгарак иш режасини тўгарак рахбари синф рахбарлари билан хамкорликда бир йилга тузиладилар. Режада тўгарак кайси иш тури билан шугулланиши ва шу иш турлари буйича кандай амалий ишлар амалга оширилиши кайд этилади. Режадаги ишлар оддийдан мураккабга утишини таъминлаш учун мураккаблик даражасига кура жойлаштирилади. Режада ўтказиладиган экскурсия хам кўрсатилади.

Тўгарак режасини мактаб раҳбари тасдиклайди. Тўгарак машғулоти хафтада бир марта утказилиб, у 1,5 соатдан ортик давом этмаслиги керак.

Тўгарак машгулоти одатда янги иш усулларини курсатишдан бошланиб, тўгарак аъзолари бу харакатни такрорлайдилар, асосий ишга эса улар бу иш усулларини яхши эгаллаб олганларидан сўнг киришилади. Тўгарак аъзолари ишларни бажариш жараёнижа оддий схемалар. чизмалардан фойдаланишга, материалларга тартибли, тежамкорлик билан муносабатда булишга, асбоблар хамда иш жоийини тоза ва тартибли саклашга албатта одатлантириш зарур.

Тўгаракнинг хар бир аъзоси "Узинг билим олдингми - уртогинга хам ургат" деган коидани доимо ёдида саклаши крак.

Индивидуал машғулот - коллекциялар тўплаш, техника билан мустақил шуғулланиш, кишлок хўжалиги ишлари бклан шуғулланкш киради.

Бошлангич синф ўқувчилари куплаб ижтимоий фойдали меҳнатда катнашадилар. Улар пахта теришда, сабзавот меваларни йигишда, ипак курти бокишда, мактабни, мактаб ховлиснни, куча хиёбонларни ободонлаштиришда қўлларидан келганча харакат киладилар. Улар дала шийпонларида кутубхоналар ташкил этадилар, хаваскорлик концертларини берадилар, макулатура, гемир-терсак туплайдилар, кичкинтойларни, нафакахурларни оталикка оладилар. Бу тадбирларни барчаси ўқувчнлар ташаббуси билан амалга оширилади.

Биз кўп нарсаларни ўрганишни фақат дарс вакгқда бажара олмаимиз, килган вакгимизда ҳам улгура олмаймиз. Шунинг учун синфдан ташқари олиб борган ишларимш катта аҳамиятга эга. Синфдан ташқари ишлардаўкувчиларнинг қизиқишларига, кобилиятларига қараб турли хил ишларни амалга оширишимиз мумкин. Бажарилган ишларимизни ақамияти ҳақида тушунтирилиб борилса, яхши натижаларга олиб келадн.

Меҳнат толширикларини синфдан ташқари ишларда куллаш ўқитувчидан мунтазам катта тайёргарликни, ҳар битта тўгарак

ишларини доимо назорат қилиб, уларни чуқур ва мастаҳкам билимлар билан қуроллантириб, танлаган ижодкорликига қизиқтириб ва ўкув фанлари мазмунини мўқачмалаштириб ўкув жараёнини тўғри ташкил этиш керак.

Синфдан ташкари ишларни самарали равишда амалга ошириш,

бошлангич синфларда узлаштирган билим, малака ва кўникма ва малакаларини мустахкамлайди, дунёкарашини шакллантиради, уларнинг ижодий кобилиятларини усгиради хамда бидиий эстетик дидини оширишда муҳим омил булиб хизмат килади. Уз вакгида,' режали, тартибли утказилган машгулотлар ўқувчиларнинг қизиқиш ва хавасларини оширади, маънавий, мафкуравий карашдарини бойитади,

Хулоса қилиб айтганда ўкувчиларга бошланғич синфданоқ' келажакда тўғри ижодкорлик танлаишарига улкан замин яратилса, келажак-авлоднинг баркамол бўлишида, жамиятимизнинг ривожланишида катта[E] аҳамият ижодкорлик этади.

Умумтаълим мактабларида меҳнат таълими мазмунини миллий анъаналар ва қадриятларимиз, Республика худудлари талаблари асосида ташкил этиб, унинг тармоғини кенгайтириш, замон талаблари даражасида ислоҳ қилиш кун тартибида турган долзарб масаладир .

Ўқувчиларнинг қизиқиш, ижодий сифатларини ўрганиш учун

ТЕСТ-АНКЕТА

____________________туман______________мактаб ________ синф

Ўқувчи Ф.И.Ш. ____

Тўгарак номи ________________________сана________________________

№	Ўқувчининг ижодий сифатларини белгиловчи омиллар	Балл
1	2	3
I	Қайси синфда ўқийсиз?	
1.1	Иқтидорли	2
1.2	Оддий	1
II	Қандай баҳоларга ўқияпсиз?	
2.1	«3» бахога	1
2.2	«4» бахога	2
2.3	«5» бахога	3
III	Қайси тўгаракларга аъзо бўлгансиз?	
3.1	Техника ижодкорлиги тўгараклари	2
3.2	Фан тўгараклари	1
IV	Қайси ижодкорликга қизиқасиз?	
4.1	Техника	2
4.2	Хизмат кўрсатиш	1
V	Фан олимпиадаларида иштирокингиз?	
5.1	Мактаб	1
5.2	Туман	2
5.3	Вилоят	3
5.4	Республика	4
VI	Ижтимоий келиб чиқиш?	
6.1	Зиёли	3
6.2	Ишчи	2
6.3	Хизматчи	1
VII	Қайси фанга қизиқасиз?	
7.1	Математика	3
7.2	Табиий фанлар	2

7.3	Бошқа фанлар	1
VIII	Қандай нарсалар ясашга қизиқасиз?	
8.1	Машина механизмлар	2
8.2	Оддий буюмлар	1
IX	Нарса ясашингизга кимдан кўпроқ маслақат олгансиз?	
9.1	Ўқитувчидан	2
9.2	Ота-онамдан	1
X	Сиз шу вақтгача қандай макетлар ясадингиз?	
10.1	қар-хил машиналар	2
10.2	Оддий буюмлар	1

Ижодкорлик танлаш бўйича ўқувчида юз бераётган ўзгартиришларни диққат билан кузатиб бориш мутахассислар ва синф рақбарининг асосий бурчидир. Юз берган ўзгаришлар ва кузатишлар асосида хулоса чиқариб, тавсиялар тайёрланса, ўқувчи учун келгусида ижодкорлик танлашга яхши методик ёрдам бўлар эди.

.

Таълим муассасаларида болаларнинг ижодкорликга қизиқишини таркиб топтириш учун меҳнат таълимининг ноанъанавий усулларидан фойдаланиш даркор. Ушбу усуллардан фойдаланиб, ўқувчиларнинг ижодкорликга қизиқиши мустаққамланади.

Бошланғич синф «Ёш дурадгор» тўгарагининг календар тақвим режаси мавзулар мазмуни соддалаштирилиб берилади.

№	Мавзулар номи ва мазмуни	***Мустақил ўрганиш учун мавзулар***
1.	Кириш. Ўқувчиларни тўгарак режаси билан таништириш. Ўқувчиларнинг хохиш- истагини инобатга олган қолда тўгарак режасини тузиш, таништириш. Дастлабки ижодкорликга қизиқишга оид ташхис ўтказиш.	Ўзбекистон Республикаси табиий географик иқлими ва ўсимликлар олами
2.	Ёғочнинг тузилиши ва турларини аниқлаш кўникмаларини шакллантириш. Дурадгорликда кенг кулланиладиган юртимизда ўсувчи дарахт турлари. Дарахтларни парвариш қилувчи ижодкорликлар тўғрисида тушунча.	Боғбон, ўрмончи каби ижодкорликлар хусусиятларини ўрганиш асосида ижодкорликий тавсифнома тайёрлаш
3.	Ёғочга ишлов беришда ишлатиладиган дурадгорлик дастгоқларининг тузилиши ва улардан фойдаланиш қоидалари. Дурадгорлик дастгоқларида ёғочдан маҳсулотлар тайёрлаш бўйича амалий тавсиялар.	Замонавий саноат ишлаб чиқаришида ёғочга ишлов бериш соқасидаги илғор технологиялар
4.	Арра, искана, ранда турлари хусусиятларини амалий ўрганиш. Арралар, исканалар, ранда воситасида бажариладиган меҳнат жараёнлари ва уларни бажариш кўникмаларини шакллантириш. Иш асбобларидан фойдаланишда амал қилинадиган хавфсизлик техникаси қоидалари **Халқ хунармандчилиги тўғрисида тушунча.**	Инсон қаёти хафсизлигши сақлаш борасидаги кушимча адабиётлар билан ишлаш

5.	Мактаб стул ва мебелларини таъмирлаш. Мактабда яроқсиз қолга келган стул ва мебелларни таъмирлаш. Лаклаш ва бўяш усуллари. Дурадгор, бўёқчи, дизайн ихтисослиги оид тушунчаларни шакллантириш.	Миллий халқ - қунармандчилигиниг ноёб намуналари тўғрисида маълумотлар тўплаш ва реферат тайёрлаш
6.	Дурадгорлик ва ёғочга ишлов бериш билан боғлиқ «Одам-табиат» ва «Одам-техника» ижодкорлик турлари тўғрисида тушунчалар. Ижодкорликни тўғри танлашнинг инсон қаётидаги ақамияти.	Мақаллий қудудда мавжуд бўлган дурадгорлик ва ёғочга ишлов бериш билан боғлиқ ижодкорликлар рўйхатини тайёрлаш
7.	Ишлаб чиқариш корхоналари, дурадгорлик устахоналари, таълим муассасалари (коллежлар, олий ўқув юртлари) билан танишиш. Мақаллий қудудда жойлашган корхоналар, олий ўқув юртлари, ижодкорлик-қунар коллежларида мавжуд ёғочга ишлов бериш технологиялари, корхоналарда, ижодкорлик-қунар коллежларида мавжуд булган қунарлар таснифи билан таништириш.	«Мен танлаган коллеж (лицей)» мавзусида маъруза тайёрлаш
8.	Ёғочдан курси тайёрлаш. Курси тайёрлашга оид технологик карталар ишлаб чиқиш. Курси учун материал танлаш ва бириктириш жараёнларини бажариш. Тайёр курсига пардоз бериш.	Атрофдаги машина ва буюмларда мавжуд турли қиммат деталларни ёғоч билан алмаштиришга оид таклифлар тайёрлаш
9.	Қизиқишлар картасини тўлдириш. Ўқувчи-ларнинг жавоблари натижалари бўйича суҳбат. Ўқувчиларни қайси ижодкорликга қизиқишини аниқлаш учун қизиқишлар картасини тўлди-риш орқали ижодкорлик турлари туркумлари аниқланади.	Ўқувчи ўзи танлаган ижодкорлики бўйича ота-онаси билан суҳбат ўтказиш ва ҳисобот тайёрлаш

10.	Меҳнат фахрийлари билан учрашув. Маҳаллий ҳудудни ишчи ижодкорликлари билан таъминлаш мақ-садида яқин атрофдаги корхоналарда фаолият кўрсатаётган ёки нафақада бўлган меҳнат фах-рийлари, Ўзбекистон Қаҳрамонлари билан учрашув ўтказиш.	Ўқувчи танлаган ижодкорлик соҳасида фаолият кўрсатаётган илғор мутахассислар тўғрисида маълумот тўплаш
11.	Тўгарак ихтисослигига оид ишлаб чиқариш корхонасига экскурсия уюштириш. ҳудудда жойлашган корхоналарга экскурсиялар ташкил этиб, ўқувчиларни ҳар хил ижодкорликлар билан таништириш.	Экскурсия уюштирилган корхона тўғрисида маълумот тўплаш
12.	Тўгарак аъзолари томонидан ёғочга ишлов беришга оид ўзлаштирилган билимлар асосида ижодкорлик элементларига эга бўлган буюм тайёрлаш. Буюмларга ишлов бериш, пардозлаш.	Таклиф этилаётган ижодкорлик маҳсулотини иқтисодий жиҳатдан асослаш
13.	Якунловчи машғулот. Тўгарак аъзоларининг аниқланган ижодкорликий мойилликларига кўра тавсиялар. Ижодкорлик танлаш жара-ёнида муҳим аҳамиятга эга бўлган (ахборот-ларни таҳлил килиш, гностик, конструўктив, ташкилий кўникмалар) тўғрисида тушунчалар.	Танлаган ижодкорлик бўйича таълим берувчи ўқув юртлари рўйхатини ишлаб чиқиш

«тикувчилик» тўгарагининг календар тақвим режаси

№	Мавзулар номи ва мазмуни	***Мустақил ўрганиш учун мавзулар***
1.	Кириш. Тўгарак режаси билан ўқувчиларни таништириш. Ижодкорликга қизиқишга оид дастлабки ташхис ўтказиш.	Ўзбекистон Республикаси табиий географик иқлими

2.	Табиий толалар, газламалар ва сунъий газламалар, уларнинг хусусиятлари. Ипак, пахта толаси, суъний толаларнинг олиниши, уларнинг тузилиши, сифат кўрсаткичи қақида тушунча. қимояловчи толалар ва уларнинг асосий хоссалари.	Ўзбекистоннинг табиий ўсимликлар олами қақида материаллар тўплаш
3.	Кул ишларини бажаришда ишлатиладиган асбоб ускуна- лар хавфсизлик техникаси қоидалари. Тикувчиликда ишлатиладиган асбоблар, игна, қайчи, ангишвона, тикув машинасини хусусиятларини амалий ўрганиш. «Тикувчи- лик» технологиялари ақамияти.	Тикувчилик технологиясининг қозирги кундаги ривожи тикишга оид таклифлар тайёрлаш
4.	Кул чокларидан намуналар тикиш. Тепчима чок билан четларини тикиш, босма, бақя, четларини йўрмали, петля чоклари ёрдамида енгил кийим тикиш. Кул ишларини бажариш ва схемаларини чизиш.	Замонавий технологиялар асосида тайёрланаётган кийимлар тўғрисида маълумотлар тўплаш
5.	Инсон-техника, Инсон -табиат ижодкорлик турлари тўғрисида тушунча. Ижодкорликни тўғри танлашнинг инсон қаётидаги ақа- мияти. Мен танлаган ижодкорликнинг қизиқарли жиқатлари.	Мақаллий худуддаги илғор тикувчилик ишларида намуналар йиғиш
6.	Дазмол билан ишлаш, намлаб иситиб ишлашнинг замонавий усуллар қақида тушунча. Намлаб иситиб ишлаш ускуналари ва мосламалари.	Замонавий тикув машиналари қақида маълумот тўплаш
7.	Тикув машиналари асосий ҳисмлари ва тузилиши. Машинада бажариладиган иш учун иш ўрнини ташкил этиш.	Машина чок турлари. қозирги замонавий тикувчилик кушма корхоналари қақида маълумот.
8.	Ўзбек миллий каштачилиги. Кашта безаклари. Реал тасвирлар асосида кашта нақш унсурларини ишлаш.	Ўзбекистонда каштачилик нинг ривожланиши, унинг турмушимизда ўрни ва ақамияти, мавжуд тайёргарлик

9.	Ижодкорликга оид тест сўров ўтказиш. Қизиқишлар картасини тўлдириш, ўқувчиларнинг жавоблари натижалари бўйича давра суҳбати ўтказиш. Ижодкорлик типлари, туркумлари аниқланади.	Ўқувчи ўзи танлаган ижодкорлики бўйича ота-онаси билан суҳбат утказиш ва ҳисобот тайёрлаш
10.	Моқир тикувчилар билан учрашув. Маҳаллий қудудни моқир тикувчилари, яқин атрофдаги корхоналарда фао- лият кўрсатаётган ёки нафақада бўлган меҳнат фах- рийлари, Ўзбекистон Қаҳрамонлари билан учрашувлар ўтказиш.	Ўқувчи танлаган ижодкорлик соқасида илғор мутахассислар тўғрисида маълумот тўплаш
11.	Ёстиқча қуроқ тикиш усуллари. Ёстиқча қуроқ тикиш учун материалларни танлаб, безакларни тўғри танлаш, қуроқни кетма-кетликда тикиш. Аёллар устки кийимларини тикиш.	Таклиф этилаётган ижодкорлик маҳсулотини иқтисодий жиҳатдан асослаш
12.	Тўгарак ихтисослигига оид ишлаб чиқариш корхоналари ва муассасаларига экскурсия ташкил этиш. Яқин атрофдаги фабрика, университет, академик лицей ва ижодкорлик-кунар коллежларига экскурсия уюштириш. Назарий билимла- рини амалий ўрганиш.	Танланган ижодкорлик бўйича таълим берувчи ўқув юртларини рўйхатини ишлаб чиқиш
13.	Ижодкорликни танлашда ўз қобилиятини ва ародасини ривож- лантириш. Консрўқтив кўникмалар, яьни ўқувчи томони- дан ижодкорлик танлашга доир шахсий режанинг мазмуни, бўлимлари ва вазифасига асосланиш, ижодкорликга тайёргарлик ва ижодкорлик маҳоратини ошириш усулларини эгаллаш.	«мен танлаган ижодкорлик » мавзу бўйича фотасуратлардан альбом тайёрлаш
14.	Меҳнат унумдорлигининг оширишнинг омиллари. Тежамкорлик ва ишбилармонлик фаолияти, бизнес, иқти- содга оид атамалар маъносини билиш.	Тежамкорликка оид, иқтисодга оид адабиётлар билан танишиш
15.	Якунловчи машғулот. Тўгарак аъзоларининг аниқланган ижодкорликий мойиллик, аниқланган ижодкорликий мойилликларига кў- ра тавсиялар.	ўқув юртлари рўйхатини ишлаб чиқиш

Маълумки, таълим тизими жамиятда шаклланган муайян эҳтиёж асосидаги ижтимоий буюртмани бажаришга йўналтирилади.

Бозор муносабатларига асосланган ижтимоий ривожланиш қонуниятларидан бири жамиятнинг барча соҳалари, жумладан, ижодкорлик эгаллашдаги рақобатнинг пайдо бўлишидир. Ижтимоий рақобат бу тақлитда мавжуд бўлиши мўътадил фаолият юритиш, рақобатга нисбатан ишчанлик иммунитетини қосил қилиш, рақобатчиларга нисбатан юқорироқ мавқе учун курашишга замин яратади. Шу боис фуқароларда таълим олиш, назарий ва амалий билимларни ўзлаштириш, ижодкорлик эгаллашга нисбатан онгли ёндашув ҳисси қарор топмоқда. Бу эса уларда жамият эҳтиёжлари асосида ижодкорлик танлашга бўлган рағбатни қосил қилмоқда. Эндиликда таълим олиш, муайян ижодкорлик-ҳунар ёки мутахассислик маълумотларини эгаллаш, бу борада маълум кўникма ва малакаларни шакллантириш ҳаётий эҳтиёжга айланмоқда. Таълим олишга бўлган рағбат ва унинг мазмуни ижодкорлик эгаллаш жараёнининг муваффақиятли амалга ошишида кафолат бўла олади.

Шахсий ва жамият эҳтиёжларига асосланган ҳолда ижодкорлик танлашга йўналтириш ўқувчи ҳамда ўқитувчи муносабатлари, таълим-тарбия жараёни ташкил қилишда муҳим аҳамият ижодкорлик этади. Яқин ўтмишда таълим олувчининг таълим жараёнидаги иштироки назарий билимларни қабул қилиб олувчи ва ўзлаштирилган назарий билимлар, амалий кўникмаларни намойиш этувчи субъект сифатидаги ўрни билан кифояланган бўлса, таълим технологияси талабларига кўра таълим олувчи таълим жараёнининг етакчи субъекти, асосий ижрочиси сифатида кўринади. Эндиликда таълим олувчи таълим берувчи томонидан узатилаётган ахборот (билим)ларни қабул қилмайди, балки таълим берувчининг йўлланмаси, кўрсатмасига мувофиқ тавсия этилган ўқув манбалари билан мустақил равишда танишиш орқали назарий билимларни ўзлаштиради, таълим берувчи

назорати остида амалий кўникма ва малакаларни қосил қилади. Таълим олувчи мустақил фаолият юритиш, назарий билимларни ўзлаштириш асосида ўзида фикрни илгари суриш, далиллар келтириш, ўз фикрини ҳимоя қилиш лаёқатини тарбиялай олиши, ўз -ўзини танқид қилиш, ўз-ўзини баҳолаш сифатларини қарор топтира олиши талаб этилади. Давр талаби таълим олувчини таълим жараёнининг суст тингловчиси бўлишдан фаол иштирокчисига айлантиришни тақозо этмоқда .

Ўқувчининг таълим жараёнидаги етакчилик роли қуйидаги педагогик вазифаларни ҳал этиш имконини беради:

1) ўқувчида бўлажак ижодкорлики тўғрисидаги билимларни ва маълумотларни ўзлаштиришга бўлган эҳтиёжни қарор топтириш;
2) ижодкорлик танлашга нисбатан онгли ёндашувни шакллантириш;
3) мустақил фаолият юритиш кўникмаларини шакллантириш;
4) ўқувчиларда мустақил фикр юритиш, назарий ва амалий билимлар моқиятини таҳлил этиш, улар борасида хулосалар чиқариш, умумлаштириш ҳамда уларни ўз амалий фаолиятига татбиқ этиш кўникмаларини юзага келтириш ва такомиллаштириш;
5) ўз-ўзини назорат қилиш, қиёсий баҳолаш, таҳлил қилиш сифатларини шакллантириш.

Ўқувчиларни ижодкорлик танлашга йўналтиришда таълим шакли, метод ва воситаларининг аҳамияти катта. Зеро, улар ўқувчининг имкониятларини юзага чиқариш, билим, кўникма ва малакаларини бўлажак фаолият соқаси талаблари асосида шакллантириш учун шарт-шароит яратиб беради. Ўз навбатида ўқувчиларнинг ёш, психологик, физиологик хусусиятлари, билим даражаси, дунёқарашининг кўлами ҳамда уларнинг фаоллиги самарали, илғор, ноанъанавий таълим шакли, метод ва воситаларини танлаш, улардан мақсадга мувофиқ даражада фойдаланиш учун туртки бўлади.

Таълим жараёнининг мақсади ДТС, ўқув режаси, дастури, шунингдек, дарслик, қўлланмаларда белгилаб берилган муайян мавзу ҳамда машғулот

турининг ўзига хос жиҳатлари, мавжуд педагогик шарт-шароитлар, ўқувчиларнинг ёш, психологик хусусиятлари, уларнинг ҳаётий эҳтиёжи ва қизиқишлари, ўқитувчининг билим ва малака даражаси, дунёқараши, ижодкорлиги, вазиятни баҳолай ҳамда унга мувофиқ тезкор ҳаракат қила олиш лаёқати ва ҳакозо омилларни инобатга олиш асосида белгиланади.

Ўқув жараёнининг мақсади аниқ ҳамда равшан белгиланмоғи лозим. Таълим мақсадининг бундай белгиланиши маълум ва амал қилинган вақтда дидактик жараённи ташкил қилиш ва амалга оширилиш даражаси юзасидан хулоса чиқариш имкониятини яратади.

Мақсаднинг белгиланиши қуйидаги ҳолатлар билан тавсифланади:

а) шахсда шакллантирилган маънавий-ахлоқий сифатлар, ақлий салоқият ҳамда шахсий сифатлари шу даражада аниқ ва равшан тавсифланадики, натижада уларни ижодкорлик танлашга йўналтириш ишида аниқ метод ва воситаларни танлаш мумкин бўлади;

б) шахснинг ташҳисланган маънавий-ахлоқий ва ақлий-ижодкорликий сифатларининг шаклланганлик даражасини ҳаққоний назорат қилишга йўналтирилган аниқ усуллар мавжуд бўлади;

в) шахснинг ташҳисланган сифатларини аниқлаш юзасидан олиб борилган назорат натижалари асосида унинг самарадорлигини аниқлаш мумкин бўлади;

г) ўлчов мезонлари асосида муайян билим, кўникма ва малакаларнинг сифатини баҳолаш кўрсаткичлари мавжуд бўлади.

Таълим жараёнининг мақсадини шакллантириш ижтимоий буюртма мазмуни ҳамда таълим олувчи шахси моделларининг ўзаро мувофиқлиги асосида кечади.

Босқичли таълим мақсадини шакллантириш долзарб даражадаги мақсад муайян ижодкорликий тайёргарлик босқичлари бўйича тақсимлаб чиқилади. Таълим тизимининг яхлит ҳолда ижодкорликга йўналтирилганлиги сабабли таълим олувчи шахсининг модели унинг объекти бўлиб қолади. Таълим жараёнида шахснинг ёш кўрсаткичлари табиий

шаклланиши босқичларига мос равишда асосий мақсаддан келиб чиқиш асосида даражалаб чиқилади.

Тезкор даража таълим мақсадини шакллантиришнинг мазмуни машғулотлар мазмунини ташкил этувчи алоҳида йўналишларни ўрга-нишдан иборат бўлади.

Таълим жараёнининг мазмуни таълимнинг умумий мақсадини амалга ошириш, хусусий мақсадларга босқичма-босқич эришиш имкониятини яратади. Таълим мазмуни таълимий-меъёрий қужжатлар талаблари, ўқув манбалари (ДТС ўқув режаси, дастур, дарслик ва қўлланмалар)нинг мазмуни, уларда илгари сурилган ғоялар асосида ишлаб чиқилади. Таълим жараёнининг мазмуни шахсга таълим бериш, уни тарбиялаш ва ривожлантириш каби вазифаларнинг ижобий ҳал этилишини таъминлашга хизмат қилади.

Таълим жараёнининг мазмуни асосида таълимнинг шакл, методи (суҳбат, анкета-тест сўровномалар, маъруза матнлари ва бошқа) ва воситалари белгиланади. Бу жараёнда таълим шакли, методлари ва воситалари ўқувчиларни ижодкорлик танлашга йўналтириш, уларда чуқур билим ва дунёҳарашни қосил қилиш ишига хизмат қилади.

Таълим жараёни ўқитувчи ва ўқувчининг белгиланган тартибда, муайян мақсадга мувофиқ ташкил этиладиган фаолиятларининг ташқи ифодасидир.

Ўқувчи ёшларнинг дарсдан ташқари машғулотларда мустақил ижодкорлик-ҳунар танлашга қаратилган фаолияти ўқувчиларнинг ижодий хусусиятлари ва босқичларига мос равишда ташкил этилади.

Меҳнат дарслада ўқувчилар, аввало, назарий билимларни амалиётда куллашга оид бошланғич кўникма ва малакаларга эга бўлишлари шарт. Мисол учун, ўқувчи техник йўналишдаги тўгаракка илк бор қатнашиб биринчи ўқув йилида қуйидагиларни билиши керак:

- қоғоз, картон, фанера, клей, қайчи билан ишлашни;

- объектларни конструкциялаш бўйича ушбу материаллардан фойдалана билишни;

- турли хилдаги андозаларни куллашни, қажмий фигуралар ва ўлчов текширув асбоб-ускуналаридан фойдалана олишни.

Шунга мувофиқ мактабгача таълим муассасаларида ўтилаётган бошланғич техник моделлаштириш тўгарагида болалар техник ижодиёти фаолияти шакл ва мазмун жиҳатидан хилма-хил бўлиши керак.

Илмий-техник ижодиётнинг асосий йўналишлари эса қуйидагилар: техник моделлаштириш; ўқув предметлари бўйича (физика, химия, математика) тўгаракларда фан асосларини чуқур эгаллаш; спортнинг ҳарбий-техник мутахассислари ижодкорликларини танлаш. Ушбу йўналишларни такомиллаштириш асосан, олимпиада, кўргазма, танлов, мусобақа ва бақслар ўтказиш билан амалга оширилади.

Техник ижодиёт марказларида ташкил этилган электроника, кос-мик моделлаштириш тўгарагида қатнашиб биринчи ўқув йилини тугатган тўгарак аъзолари радиоэлектроника, радиотехника тўғрисида бошланғич таассуротларга, оддий қоғоздан ракеталарни ясашни, ракетасозлик ва унинг келиб чиқиши ҳақидаги маълумотларни билиш-лари шарт.

Машғулотларнинг қайд этилган турига қатнашган ўқувчилар кейинги ўқув йилларида қуйидаги билим ва кўникмаларга эга бўлишлари шарт:

- қишлоқ хўжалигининг турли соҳаларида ишлайдиган машина ҳамда механизмларни конструкциялаш ва моделлаштириш;

- электрон ҳисоблаш техникаларини дастурлаштириш;

уларни ўз фаолиятида куллаш имкониятларини аниқлаш.

Машғулотларнинг барча йўналишларидаги ўқувчиларнинг маънавий фазилатлари, бой маданий меросимиз, тарихий анъаналаримизга, умуминсоний қадриятларга ҳурмат, ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбияланиши билан белгиланади.

Мактабдан ташқари таълим муассасаларида режалаштирилаётган ҳар бир тадбир мазмунида, тўгараклар фаолиятида - Ватанга муҳаббат ва комил

инсон тарбияси акс этиши лозим. Ўқувчиларда Ватанга муҳаббат туйғусини тарбиялашда юртимиз маданияти тарихи, муайян даврлардаги мавқеи, буюк мутафаккирларимизнинг Жаҳон фан ва маданияти соқасидаги ўрни, мамлакатимизнинг ёрқин истиқболига ишонч тўғрисида маълумот берилади. Ватанни севиш, унинг истиқболи ҳақида қайғуриш иймон-эътиқод рамзи эканлиги уқтирилади. Шу нуқтаи назардан асосий мақсад - комил инсонни тарбиялаш амалга оширилади. Ўқитувчи ва тарбиячилар дарсдан ташқари машғулотлар жараёнида ўқувчиларга қуйидаги билим ҳамда кўникмаларни сингдирадилар:

- ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий хислатлар мажмуи мужас-самлаштирилади;
- жамиятда ўзлигини ва ўз истеъдодини ҳар томонлама намоён этади;
- маърифий ва дунёвий билимларни мўқаммал эгаллайди;
- ақлан етук, юксак қобилиятли ва кучли салоҳиятга эга бўлган баркамол шахсга айланади;
- ахлоқан пок, жисмонан соғлом, қаёт гўзалликларини ҳис эта оладиган эркин ижодкор шахс даражасига интилувчи бўлади.

Машғулотлар мазмунини белгилашда яна қуйидаги тадбирлар ишлаб чиқилиши эътиборга олинади:

- дарсдан ташқари машғулотлар жараёнида ёшлар истеъдоди ва иқтидорини намоён қилишга доир шарт-шароитлар яратиб бериш;
- уларнинг қизиқишини инобатга олган ҳолда фанлар бўйича олимпиадалар, танловлар, кўргазмалар, турли байрамлар, болалар ижодкорлиги каби тадбирларни ўтказиш.

Машғулотлар жараёнида ўқувчилар онгида иқтисодий таълимни сингдириш, иқтисодий саводхонликни ошириш, иқтисодий фикрлашга ўргатиш ва иқтисодий маданиятини шакллантириш муҳим ўринга эга бўлади. Машғулотларда ўқувчилар онгида қуйидаги билимлар, кўникма ва малакалар шакллантирилади:

- ижодкорликлар турлари ва йўналишларини ўрганишга боғлиқ бўлган иқтисодий таълим бўйича бозор иқтисодиёти, менежмент, маркетинг каби тушунчаларни билиши;
- мустақил фаолият асосида шахснинг ўз билими, кўникма ва малакаларини намоён этиши;
- ўқувчининг танлаган соқаси бўйича махсус назарий ва амалий билимлар йиғиндисини ўзида мужассамлаштирган ижодкорликий тайёргарлик.

2.3. Тажриба-синов ишларини ўтказишнинг ташкилий асослари ва методикаси

Дарс жараёнида ўқувчиларни ижодкорлик ҳунарга йўналтириш тажриба-синов ишларини тизимли ташкил қилиш ва унинг ҳаққонийлигини таъминлаш мақсадида олинган натижаларнинг амалий аҳамиятини тасдиқловчи ва бир-бирини тўлдирувчи методлар мажмуасини кулладик

Тажриба-синов ишларини амалга ошириш учун 2010-2011 йиллар мобайнида Сирдарё вилоят Гулистон шаҳридаги 16-мактабда тажриба гуруҳларида амалга оширилди.

Тажриба-синов ишларини амалга оширишнинг дастлабки изланувчан босқичида ўқувчиларнинг нималарга қизиқиши мойиллиги борлигини сўраб билиш ва олинган натижаларни таҳлил қилиб, улар билан ишлаш йўналишини белгилаб олишни мақсад қилиб куйдик.

Мазкур метод орқали нафақат ижодкорлик-ҳунарга йўналтириш ишларини олиб бориш мезонлари, балки маълум ижодкорликларга нисбатан қизиқишлар даражаси ҳам аниқланадики, бу даража ёрдамида ўқувчини бошқа ижодкорликларга йўналтириш ишининг мазмуни ҳам белгилаб

олинади.

Жадвал2.1.

Тажриба-синов ва назорат майдонлари таркиби

№	Тажриба-синов майдонлари	Мактаб №	синфлар	Тажриба гуруҳи	Назорат гуруҳи	ўқувчиларсони
	Сирдарё вилояти Гулистон шаҳри	9	3 а,4 б.	30	30	60
			3а,4б.	30	30	60
		16	4а,4а	30	30	
	Жами	2	6та	90	90	180

Олинган натижалар таҳлилига асосан ўқувчиларни ижодкорликга йўналтирилганлик даражаларини белгилаб олдик:

1. Ижодкорликга йўналтирилганлик даражаси суст бўлган ўқувчилар. Улар ижодкорликлар тўғрисида тор доирада маълумотга эга бўлиб, фақатгина бошқа вазифалар билан боғлиқ вазиятлардагина ижодкорликий билимларни эгаллайдилар. Ўзларининг келажакдаги ижодкорликий фаолияти тўғрисида аниқ тушунчага эга бўлмайдилар, мактабда олган билимларини мақсадли равишда ривожлантирмайдилар.
2. ўртача ижодкорликга йўналтирилган даражасига эга бўлган ўқувчилар.

Бу гуруҳга кирувчи ўқувчилар ўзлари яшайдиган минтақага тааллуқли кенг тарқалган ижодкорликлар тўғрисида тушунчага эга, бироқ улар ўз шахсий сифатлари ва билим даражасига жавоб берувчи аниқ шаклланган ижодкорликлар доирасини белгилаб олмаган. Шу сабабли уларда муайян ижодкорликларга қизиқиш даврий хусусиятга эга бўлади ва вақт ўтиши билан ўзгариб туради

- Ўқувчиларни ижодкорлик-ҳунарга йўналтиришда уларга ота-оналари томонидан кўрсатиладиган таъсирни эътиборга олиш муҳим аҳамият ижодкорлик этади.

УМУМИЙ ХУЛОСАЛАР

Дарсдан ва мактабдан ташқари ишларнинг самарадорлигини ошириш, аввало, комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йўналишларини топиб жорий этишга боғлиқ.

Инсон шахсининг камол топиши жуда мураккаб ва узлуксиз жараён давомида шаклланади. Унинг тарбиясига ота-онаси, мактаб, маҳалла, дўстлари, жамоат ташкилотлари, атроф муҳит, оммавий ахборот воситалари, санъат, адабиёт, табиат ва ҳакозолар бевосита таъсир кўрсатади.

Дарсдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишларнинг самарадорлигини ошириш, аввало, комил инсонни шакллантиришнинг энг замонавий ва қулай йўналишларини топиб жорий этишга боғлиқ.

Инсон шахсининг камол топиши жуда мураккаб ва узлуксиз жараён давомида шаклланади. Унинг тарбиясига ота-онаси, мактаб, маҳалла, дўстлари, жамоат ташкилотлари, атроф муҳит, оммавий ахборот воситалари, санъат, адабиёт, табиат ва ҳакозолар бевосита таъсир кўрсатади.

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг мазмуни ,унинг ўрни ва аҳамияти аниқланди.

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг мазмуни ёритиб берилди.

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришга оид режалари тавсия этилди.

3-4 синф ўқувчиларини тўгарак машғулотларида ижодий қобилиятини ривожлантиришнинг омиллари асосланганлиги; ўз ифодасини топган.

Тавсиялар қилиб шуни айтиш мумкинки, 3-4 синф ўқувчиларини ижодий-амалий ишларини ташкил этиш ўзига хос мураккаб педагогик ва псигологик жараён бўлиб, хусусиятларни ҳисобга олиш керак:

1. Ўқувчининг ижодий-амалий фаолиятини ташкил этишда уларнинг ёши, билим даражаси ва меҳнат кўникмаларига тўғри келадиган ишларни танлаш, шуларга мос келувчи буюмларни ясаш керак. Шу билан бирга бир хил ёшдаги ўқувчининг жисмоний ва ақлий хусусиятлардаги фарқни ҳам ҳисобга олиш зарур. Бунинг учун буюмларнинг мураккаблик даражасидан фойдаланиб иш кўрган маъқул.

2. Ижодий-амалий ишларда ўқувчига келажакда ишлатса бўладиган, уларнинг маълум бир эҳтиёжини қондирадиган буюмларни тайёрлаш зарур.

3. Ўқувчини тезда ижодкорликка ўргатиб бўлмайди. Балки уларга янгилик киритиш ишларини бардошлилик ва моҳирлик билан оз-оздан, аста-секин, босқичма-босқич ўргатиб бориш керак.

4. Иш давомида ўқувчи томонидан билдирилган таклифларни, амалга оширилган ишларни, айниқса, янгиликларни ўз ўрнида изоҳлаб бориш керак.

5. Ўқувчига ижодкорлик осон иш эмаслигини, бунинг учун бошқа фанлар бўйича ҳам билимлар зарур бўлишини уқтириб бориш лозим.

6. Маълум бир буюмни тайёрлаш юзасидан топилган янгиликни бошқа буюмларга ҳам қўллаш мумкинлигини эслатиб ўтиш зарур.

Тажриба-синов ишлари якунида ўқувчиларни тўгарак машғулотларида ижодкорлик хусусисиятларини ривожлантириш даражаси таҳлил қилиниб, таълимда технологияларни куллашнинг энг мақбул йўналишига эришиш мумкинлиги илмий асосланди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Каримов И.А. Юксак малакали мутахассислар тараққиёт омили. – Т.: Ўзбекистон. 1995. -23 б.
2. Каримов И.А.Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.:Ўзбекистон.1998. - 686 б.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда.-Т.: Ўзбекистон. 1999. - 37 б.
4. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори: Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида" ги Қонуни. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. - Т.: Шарқ. 1997. - 63 б.
5. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шақри.-Т.:Халқ мероси.1993. - 224 б.
6. Абу Райқон Беруний.100 қикмат (ибратли сўзлар). - Т.: Фан. 1993.-24.
7. Андрианов П.Н. Мактаб ўқувчиларнинг техник ижодкорлигини ривожлантириш ғғЎқувчиларнинг техник ижодкорлиги. Тузувчи П.Н.Андрианов. - Т.:Ўқитувчи. 1989-128 б.
8. Алметов Н.Ш. Ўқув-тарбия жараёнида халқ педагогикасининг имкониятларидан фойдаланиш . Чимкент. 1993.-89б.
9. Амалий психологнинг иш китоби. ғғ У.А.Йўлдошев, М.Пўлатова, З.Кораев, И.Арипов. Навоий. 2000. - М.: 1987. - 18 с.
10. Булатов С.С. Ёшларга ҳунар ўргатишнинг миллий-анъанавий асослари-(методик тавсиянома). - Т.: Р.М. 1999. - 20 б.
11. Булатов С.С. Ўзбек халқ амалий безак санъати.- Т.: Меҳнат. 2001. - 384 б.
12. Воробьёв А.И. Меҳнат таълими ва ижодкорлик танлашга йўналтириш методикаси. - Т.: Ўқитувчи. 1980. - 208 б.
13. Давлатов К.Д., Чичков В.А. Ўқувчиларни ижодкорлик танлашга

йўналтириш. - Т.: Ўқитувчи. 1978. - 144 б.

14. Магзумов П.Т., Рузметов Ф. Формирование у учақихся потребности в трудовой деятельности. 1991. -84с.
15. Мавлонова Р. ва бошқалар. Меҳнат таълими методикаси. - Т.: Ўқитувчи. 1986. - 248 б.
16. Мавлонова Р. Меҳнат 3-синф ўқувчилари учун дарслик. - Т.: Меҳнат. 1993. - 128 б.
17. Мавлонова Р. Меҳнат. 4-синф ўқувчилари учун дарслик - Т.: Меҳнат. 1995. - 160 б.
18. Мазур В.А., Давидова Л.Г. Миллий ҳунарманчиликка ўқитиш жараёни ва уни ташкил қилиш (методик тавсиялар, русчадан Б. Рахимжонов тарж.) - Т.: НИИПО. 1996. -18 с.
19. Мактабдан ташқари таълимга куйиладиган давлат талаблари ғғЎқувчи маънавиятини шакллантириш. Тузувчилар Ж.Фозилов, В.Султонов, ҳ .Саидов. Т.: Маърифат - Мададкор. 2000.-135-149 б.
20. Маънавият юлдузлари: (Марказий Осиёлик машқур сиймолар, алломалар, адиблар). (Масъул муҳаррир: М.М.Хайруллаев).-Т.:Халқ мероси нашр . 1999.- -400 б.
21. Меҳнат таълими методикаси (Д.А.Тхоржевский тақрири остида). Т.: Ўқитувчи. 1987.- 80б.
22. Меҳнат таълимидан умумий ўрта таълим мактаблари учун давлат таълим стандартлари. Таълим тараққиёти. IV махсус сон. 1999.
23. Меҳнат таълимидан умумий ўрта таълим мактаблари учун дастур. Дастур. Таълим тараққиёти. IV махсус сон. 1999.
24. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. - Т.: Ўзбекистон. 2001. - 80б.
25. Педагогика. ғА.Қ.Мунавваровнинг умумий тақрири остида. – Т.: Ўқитувчи. 1996. - 200 б.

26. Попов Г.Х. Ўқувчининг шахсий ишини ташкил этиш. - Т.: Ўқитувчи. 1992. - 168 б.
27. Пошшахўжаева Т.М., Абдурахмонова Ш. Хизмат кўрсатиш меҳнати. 7-синф учун ўқув қўлланма.-Т.: Ўқитувчи. 1994.- 112 б.
28. Пошшахўжаева Т.М., Абдурахмонова Ш. Хизмат кўрсатиш меҳнати. 5-синф учун қўлланма. 2-нашри. - Т.: Ўқитувчи. 1998.- 96 б.
29. Разумовский В.Г. Ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини ўстириш. - Т.: Ўқитувчи. 1978. 285 б.
30. Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар концепцияси ғғ Ўқувчи маънавиятини шакллантириш. Тузувчилар Ж.Фозилов, В.Султонов, Саидов. Т.: Маърифат-Мададкор. 2000 й. 101-135 б.
31. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиянинг моқияти. ғғ Ж.Халқ таълими .-1999.-№ 1.-97-102 б.
32. Сайидахмедов Н.С. Педагогика амалиётида янги технологияларни куллаш намуналари. Т.: Янги аср авлоди.2001.- 40 б.
33. Толипов Ў. Тажриба-синов ишларини ўтказишда янги педагогик технологиялар. ғғ Ж.Халқ таълими. № 2-3. 1999. 63-67 б.